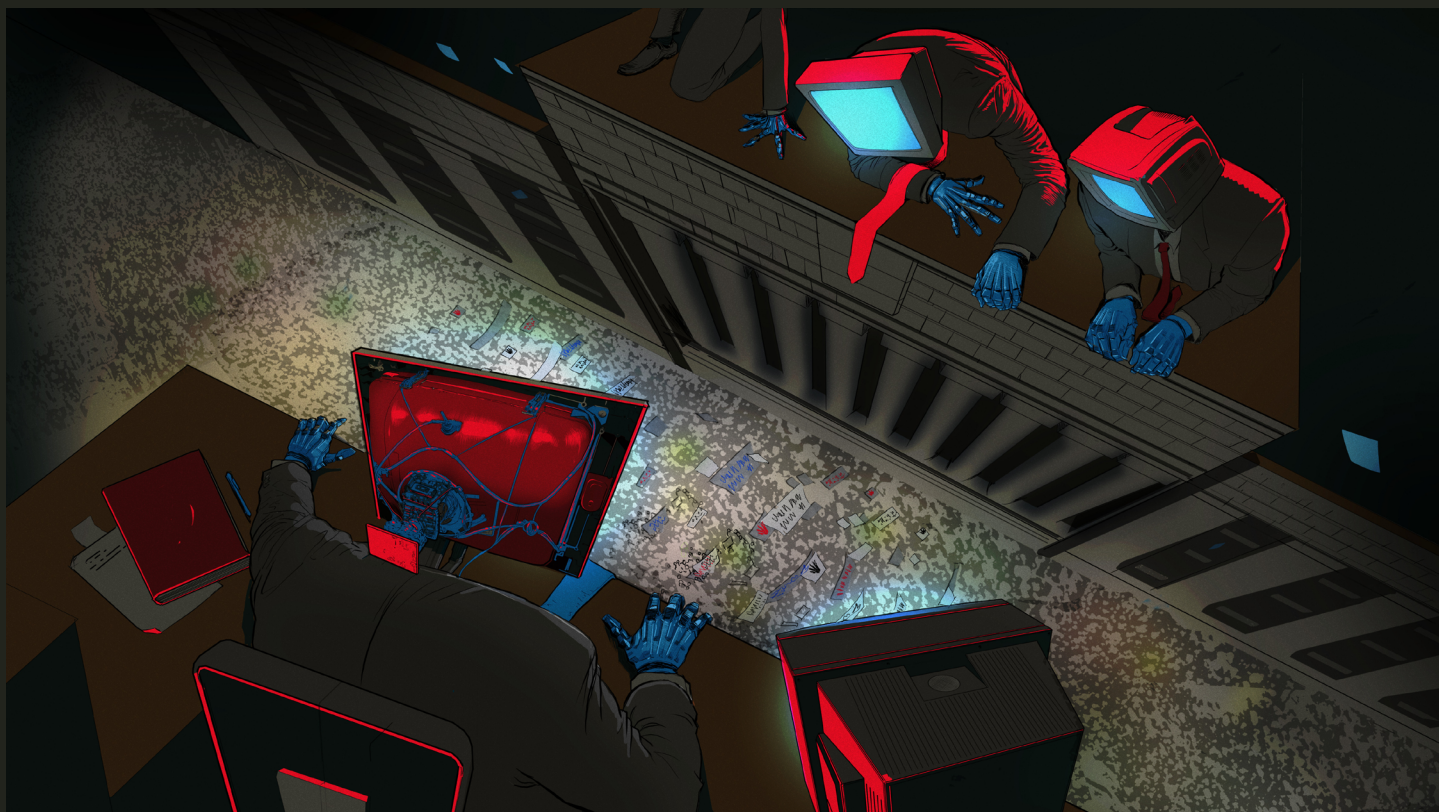

GLASOVI OTPORA DIGITALNOM NASILJU

GODIŠNJI IZVEŠTAJ MONITORINGA
POVREDA DIGITALNIH PRAVA U SRBIJI ZA
2025. GODINU

IMPRESUM

Urednice: **Mila Bajić i Snežana Bajčeta**

Autori: **Mila Bajić, Snežana Bajčeta, Bojan Perkov, Tijana Stevanović**

Autorski prilozi: **Verica Marinčić, Marko Marjanović, Slaviša Milanov, Marko Miletić, Mila Pajić, Nikola Ristić, Milena Vasić**

Lektura: **Milica Jovanović**

Dizajn i prelom: **Olivia Solis Villaverde**

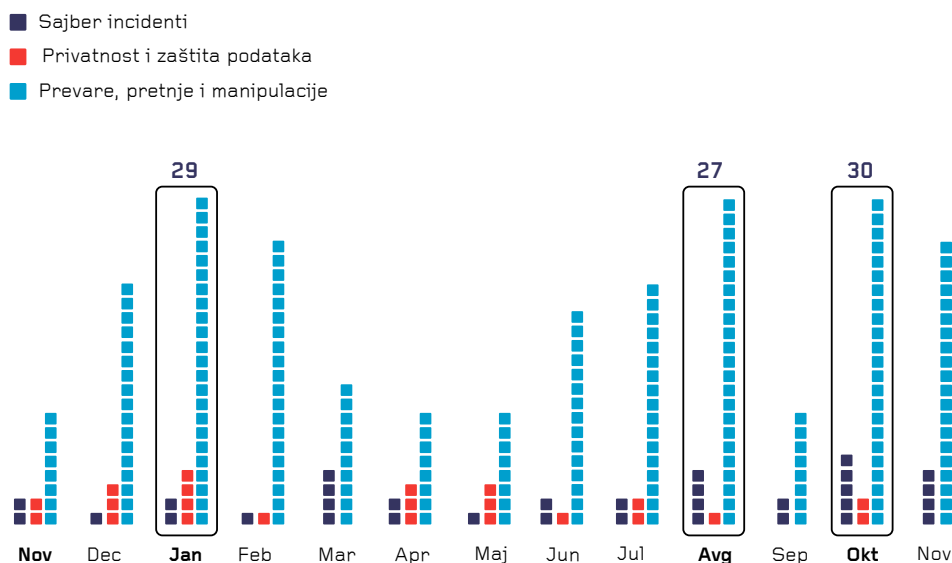
Ilustracije: **Ruben Cruces-Perez**

SHARE Fondacija, Beograd, decembar 2025.

SADRŽAJ

UMESTO UVODA	4
SAJBER INCIDENTI	8
U PRVOM LICU: VERICA MARINČIĆ	15
U PRVOM LICU: SLAVIŠA MILANOV	19
PRIVATNOST I ZAŠTITA PODATAKA	22
U PRVOM LICU: MARKO MARJANOVIĆ	27
U PRVOM LICU: NIKOLA RISTIĆ	31
PREVARE, PRETNJE I MANIPULACIJE	34
U PRVOM LICU: MARKO MILETIĆ	39
U PRVOM LICU: MILA PAJIĆ	43
RODNO ZASNOVANO DIGITALNO NASILJE	45
U PRVOM LICU: MILENA VASIĆ	51

UMESTO UVODA

Godina za nama zauvek će biti obeležena talasom studenskih i građanskih protesta koji su, uz blokade fakulteta i škola širom zemlje, iscrtali važnu društvenu i političku prekretnicu, kao tačku susreta aktuelne vlasti i celokupnog aparata moći i kontrole, sa građanima okupljenim u brojnu i dobro umreženu zajednicu. To je nesumnjivo godina generacija rođenih u digitalnom okruženju, studentkinja i studenata koji su blokadom deblokirali društvo. Taj potres traje duže od kalendarske godine – izazvan je padom nadstrešnice na železničkoj stanici u Novom Sadu 1. novembra 2024. Srbija se još uvek trese.

Paralelno sa burnim društvenim i političkim zbivanjima, odvija se drugi, manje vidljiv ali jednako postojan proces. Napredne tehnologije izbile su u vrh državnih prioriteta. Pod izgovorom veće efikasnosti, bezbednosti i inovacija, institucije ubrzano integrišu nova tehnološka rešenja u svoje sisteme, bez dovoljne transparentnosti i demokratske kontrole. Gotovo ništa ne znamo o tome kako se zahvaljujući tim tehnologijama prikupljaju, obrađuju, čuvaju i koriste podaci o građankama i građanima u pravosudnim, zdravstvenim ili sistemima nadzora. Tako se nastavlja već dobro poznat trend

‘nespretna digitalizacija’ kroz ishitrene i česte tehnološke inovacije koje su same sebi cilj, bez obzira na bezbednost i prava građana.

U specifičnom kontekstu burne godine koja je za nama, najveći **učinak** naprednih tehnologija u rukama državnog aparata upravo se ogleda u odnosu prema kritičarima vlasti i pobunjenim građankama i građanima. Globalni indikatori takođe donose zabrinjavajuće uvide. Srbija je ove godine **pala** na listi zemalja u kojima se meri sloboda na internetu, pa je iz kategorije slobodnih prešla među delimično slobodne zemlje. Do ove promene nesumnjivo je došlo usled načina na koji su državni vrh i službe bezbednosti odgovorile na tekuće proteste i građansko nezadovoljstvo – zabeležen je povećan broj raznih oblika kršenja ljudskih prava u digitalnom prostoru, od verbalnih pretnji i poziva na nasilje, preko tehničkih napada pa sve do neovlašćenog prisluškivanja i instaliranja spajvera na uređaje građanki i građana.

I dok represija sve više zadire u društvene tokove u digitalnom okruženju, ovo je bila i godina u kojoj se društvo izborilo za prostor sa drugačijim trendovima. Studentski aktivizam i komunikacija studenata i studentkinja širom Srbije izgradili su novu mrežu u kojoj informacije cirkulišu na drugačiji način – horizontalno, decentralizovano, depersonalizovano, efektno, digitalno, platformski i, što je najvažnije, izvan narativnih i interpretativnih okvira koje je uspostavila aktuelna vlast kroz sebi naklonjene medije.

Ova ostrva digitalne slobode nisu zauvek osvojena. Naprotiv. Dok su fakulteti i ulice širom zemlje bili blokirani u znak protesta protiv korupcije, zarobljenih institucija i obespravljenosti građana i građanki, vlast je koristila mnogo snažniji aparat za blokadu građanske pobune. Krajnosti podeljenog društva o kojima govorimo već godinama sada su se direktno susreli, i u fizičkom i digitalnom prostoru, u međugri sasvim drugačijih znanja, kapaciteta, snaga, vrednosti i ideja o svetu koji je pred nama.

To je svet u kojem će veštačka inteligencija horizontalno zahvatiti gotovo sve aspekte društvenog života, od obrazovanja, zdravlja, rada, do nadzora, političke komunikacije, svakodnevnih interakcija građana i građanki. Stoga veštačku inteligenciju ne treba posmatrati tek kao tehnološki iskorak, već kao novu infrastrukturu društvenog života. U takvom svetu, pitanja kontrole, transparentnosti, odgovornosti i zaštite prava postaju još važnija. Zato će monitoring digitalnih prava pratiti ove procese sistematski i dugoročno, beležeći kako se uvode tehnologije veštačke inteligencije, kako njihova primena utiče na pojedince, institucije i čitavo društvo, i gde se otvaraju nova polja rizika, ali i mogućnosti za demokratizaciju digitalnog okruženja.

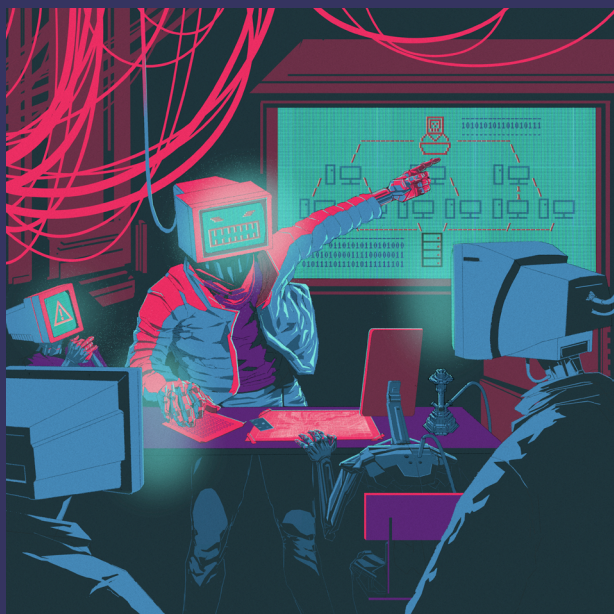
U toku prethodne godine, uključujući i novembar i decembar prošle godine, SHARE je zabeležio **preko 200 slučajeva** povreda ljudskih prava u digitalnom prostoru, što predstavlja značajan porast u odnosu na prošlu godinu. Dok su neke povrede i incidenti u velikoj meri slični onima iz prethodnih godina, određeni oblici digitalnih napada promenili su se pod uticajem kontinuiranog razvoja digitalnih alata. Iako su u nekim mesecima napadi bili učestaliji pod uticajem događanja na ulicama, čitava godina bila je izazovna po ljudska prava i slobode i digitalni prostor u tome nije bio izuzetak.

Moglo bi se reći da je digitalna sfera predstavljala poligon za testiranje strategija organizovanja i komuniciranja, kako protestanata tako i vladajuće koalicije i njenih saradnika. Najveći skupovi zabeleženi u periodu između dva godišnja monitoringa, uključujući proteste u Beogradu 22. decembra i 15. marta, te komemoraciju povodom godišnjice pada nadstrešnice u Novom Sadu 1. novembra, komunicirani su isključivo onlajn. Zato i ne čudi da su tokom protekle godine više puta primećeni pokušaji kompromitovanja studentskih naloga na društvenim mrežama kako bi se ugrozio njihov glavni kanal komunikacije.

Godišnji monitoring povreda prava u digitalnom prostoru nastoji da pruži pregled i analizu najranjivijih tačaka primećenih u toku poslednjeg posmatračkog perioda. Izvan statistika i kvantitativne analize, glavni

cilj godišnjih pregleda jeste otvaranje prostora za analizu postojećih problema u digitalnom okruženju kao i identifikovanje novih, u cilju kvalitetnijeg daljeg praćenja. Sam projekat monitoringa predstavlja živu materiju, koja se prilagođava promenama i razvija kako bi što bolje obuhvatila raspon digitalnih zloupotreba.

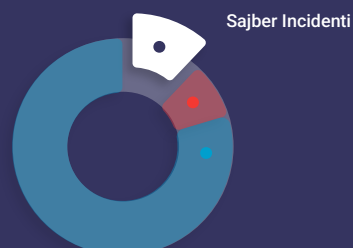
Analiza trendova i pregled nekih od najznačajnijih slučajeva u prethodnih godinu dana dopunjeni su autorskim tekstovima ljudi koji su se ne samo našli na meti napada u digitalnom prostoru, već su o napadima izveštavali i protiv njih se borili. Oni su iz svoje perspektive ponudili jedinstvene uvide u situacije koje su iskusili i zbog čega bi u ovakvom sistemu bilo ko od nas mogao da se nađe u takvoj situaciji.

SAJBER INCIDENTI

30
SLUČAJEVA

Prema monitoringu digitalnih prava, sajber incidenti podrazumevaju događaje koji su imali negativan uticaj na poverljivost, integritet ili dostupnost informacionih sistema, sa namerom da se nad njima preuzme kontrola, da se ometa ili prekine njihov rad, ili da se podaci na njima izmene, ukradu ili obrišu. Specifični tehnički napadi najčešće su pogađali novinare i medijske organizacije, kao posebno ranjivu kategoriju, usled njihove društvene uloge i značaja koji imaju u sferi informisanja o relevantnim društvenim i političkim temama. Ovo se pokazalo kao još više tačno u okolnostima koje su obeležile godinu za nama u Srbiji. Sa druge strane, indikativna je učestalost onlajn prevara, koje podrazumevaju iskorišćavanje lakovernosti i neznanja ili zloupotrebu poverenja kako bi se od meta prevare izvukla određena korist, obično finansijske prirode. Ova vrsta napada nema jasno profilisane mete, budući da analiza pokazuje da su građanke i građani različitih kategorija bili meta onlajn prevara. Uprkos širokoj rasprostranjenosti, sofisticiranost ovih napada i dalje nije na visokom nivou, što otvara pitanje digitalne pismenosti i otpornosti društva na opasnosti digitalnog okruženja.

ŠPIJUNSKI TRILER

Prethodna godina u pogledu kršenja digitalnih prava i dalje je u senci spajver napada, za koje se u Srbiji prvi put saznalo krajem 2023. godine. Tada je utvrđeno da su iPhone uređaji dvoje pripadnika civilnog sektora iz Srbije bili **daljinski targetirani spajverom**. Ova svojevrsna prekretnica otvorila je predvorje buduće rasprostranjene prakse zloupotreba, koja će se posebno tokom godine protesta i izraženog aktivizma pokazati kao trend u značajnom porastu. Tako se pokazalo neutemeljenim očekivanje da će otkrića o rasprostranjenoj špijunaži novinara i aktivista iz decembra 2024., kada je Amnesty International objavio **izveštaj o „digitalnom zatvoru“**, promeniti javnu perspektivu o spajveru kao praksi koja se dešava daleko od nas.

Aktivisti i novinari čiji su telefoni bili otključavani putem alata za digitalnu forenziku, kako bi na njih bila instalirana špijunska aplikacija nazvana „NoviSpy“, i dalje ne odustaju od svog rada i javnog angažmana. Međutim, sistem i dalje ne odgovara na pitanje ko je odgovoran za zaražavanje njihovih telefona. Aktuelne okolnosti svakako ne kreiraju ambijent poverenja u institucije, procedure i kažnjavanje odgovornih, ali insistiranje na procesuiraju slučajeva špijunaže novinara i aktivista ostaje visoko na agendi civilnog društva.

Nepune dve nedelje od objave izveštaja o Srbiji, **studenta aktivistu zadržala je policija** prilikom pokušaja da uđe na skup SNS u Sava centru. Tada mu je oduzet telefon, a **analiza forenzičkog tima Amnesty International** objavljena u februaru ove godine pokazala je da je za otključavanje telefona korišćen forenzički alat kompanije Cellebrite, kao i da je otkriven neuspešan pokušaj instalacije nepoznate Android aplikacije; pretpostavka je da je reč o spajveru. Nedugo zatim, pretpostavlja se i pod pritiskom javnosti nakon ovih saznanja, Cellebrite je objavio da **povlači licence** određenim klijentima iz Srbije zbog zloupotreba. Ipak, istraživanje Radija Slobodna Evropa pokazalo je da su MUP-u Srbije već u aprilu **licence obnovljene**.

Novi slučajevi daljinskog targetiranja spajverom desili su se već u februaru, kada su dve istraživačke novinarke BIRN Srbije dobile **maliciozni link** putem aplikacije Vajber – jedna na iPhone a druga na Android uređaj. Poruke su došle sa istog, njima nepoznatog broja iz Srbije, a link se prema forenzičkim nalazima nalazio na domenu koji je povezivan sa prethodnim Pegasus napadima. Otvaranje linka na obezbeđenom uređaju vodilo je na lažnu stranicu n1info.com sa ciljem da zamaskira tragove infekcije spajverom. Novinarke je od potencijalne zaraze telefona jednim od najsofisticiranijih spajvera na tržištu najverovatnije sačuvalo to što nisu kliknule na link.

Situacije koje su smatrane incidentnim u Srbiji su tokom 2025. godine postale deo uobičajenog društvenog repertoara u jeku građanske pobune koja traje već duže od godinu dana. Takva dinamika navodi na zaključak da porast digitalnog nadzora podupire ili je makar u korelaciji sa opštim porastom državne represije u društvu.

KLIKNITE OVDE

Onlajn prevare poput fišing kampanja su najčešće zabeležena vrsta incidenata, ali ne najmanje opasna jer potencijalno mogu doći do velikog broja ljudi. Iako nisu sofisticirane u tehnološkom pogledu, postaju sve više specifične za lokalni kontekst. Ranije su bile česte prevare sa „neisporučenim pošiljkama“, dok su se ove godine pojavile fišing kampanje poput **lažnih kazni za prekoračenje brzine** u letnjim mesecima, kada građani najčešće putuju na godišnje odmore. Interesantno je da ovo nije jedini primer prevara u kojima se zloupotrebljava činjenica da državni organi sve više komuniciraju elektronskim putem sa građanima: dodatni slučajevi iz 2025. su prevarni mejlovi u vezi sa navodnim **povraćajem poreza** i **posećivanjem „zabranjenih internet stranica“**.

Kada je reč o građanima, na koje sajber incidenti utiču sa više strana, pitanje je u kojoj meri mogu sami da se uhvate u koštac sa izazovima po digitalnu bezbednost. Preostaje im da se edukuju u

pogledu digitalne pismenosti i razvijaju svest o rizicima po digitalnu bezbednost, ali je za to potrebno mnogo aktivnije učešće države i privatnog sektora. Na prevare putem društvenog inženjeringa, kao što su fišing kampanje, banke obično reaguju saopštenjima kojima upozoravaju klijente da ne postupaju po instrukcijama iz takvih poruka, što jeste potrebno ali nije dovoljno. Redovne kampanje za podizanje svesti o onlajn prevarama i redovno preventivno informisanje, umesto reaktivnog, mogu da proizvedu mnogo bolje efekte kako bi se građanima promenila percepcija o načinima na koje mogu biti prevareni u digitalnom prostoru.

Koliko god bile naizgled providne, ovakve prevare (i dalje) uspevaju, inače bi prevaranti odavno promenili strategiju. Prevare putem društvenog inženjeringa nisu samo problem domaćeg onlajn okruženja, već globalna pošast koja predstavlja jednu od vodećih grana sajber kriminala. U pojedinim delovima sveta, poput jugoistočne Azije, nastali su ozloglašeni „kampovi za prevare“, u kojima ljudi u nehumanim uslovima i pod prisilom učestvuju u onlajn prevarama.

Pozitivan razvoj događaja bila je odluka Narodne banke Srbije iz septembra da banke žrtvama onlajn prevare nadoknade gubitak veći od 3000 dinara. Na taj način, 124 klijenata je od 11 banaka dobilo nadoknadu u ukupnom iznosu od preko pet miliona dinara. NBS je u ovom slučaju kao ključni kriterijum procenjivala da li je postojala krajnja nepažnja korisnika platnih kartica. Uzimajući u obzir da su prevareni građani dobijali SMS poruke sa broja telefona sa koga su im prethodno stizala obaveštenja od operatora mobilne telefonije, ustanovljeno je da su postupali sa običnom nepažnjom, te da su banke dužne da ih obeštete.

Za razliku od ranijih godina kada smo beležili slučajeve ransomver napada na važne državne informacione sisteme, kao što su Republički geodetski zavod (RGZ) i EPS, tokom 2025. nije bilo javno poznatih incidenata te vrste. Međutim, u julu se Pravosudni informacioni sistem, kojim rukovodi Ministarstvo pravde, našao na meti nepoznate vrste napada zbog koga je obustavljen mrežni

pristup Državnom data centru. Ministarstvo se krajem jula oglasilo saopštenjem da se radi na **vraćanju sistema u rad**, a posledica ovog incidenta bio je otežan rad pravosudnih organa, javnih beležnika i javnih izvršitelja. Sistem je **proradio** krajem avgusta, ali je iskustvo tehnički paralisanih institucija ponovo najviše pogodilo građane, kao tokom ranijih incidenata.

Posle nekoliko pokušaja, krajem oktobra je usvojen novi **Zakon o informacionoj bezbednosti**, čija je primarna namera usklađivanje sa EU standardima, odnosno NIS2 direktivom i Aktom o sajber bezbednosti. Zakonom je predviđeno osnivanje Kancelarije za informacionu bezbednost, u okviru koje bi se nalazio Nacionalni CERT, ali je pitanje kapaciteta za adekvatan nadzor nad sprovođenjem zakona i dalje ostalo bez odgovora. Informaciona bezbednost se kao po pravilu nalazi na agendi samo kada krupniji incidenti uznemire javnost, dok je stanje na terenu praćeno nedostatkom resursa i političke volje, kao što je svojevremeno bio slučaj sa digitalizacijom državne uprave.

IZVINITE ZBOG PREKIDA PROGRAMA

Pored napada na poverljivost komunikacije novinara, na udaru su se našle i medijske platforme. U uslovima zarobljenih medija, sadržaj odavno više nije ograničen na formalne medijske proizvode poput članaka u štampi, radio ili televizijskih emisija, već su postovi, storiji, lajvovi, podkasti i druge slične forme preuzele primat u informisanju, naročito o građanskoj pobuni poslednjih godinu dana. Ali, kada „nestanu“ nalozi ili sajтови – nema ni sadržaja, pa samim tim ni pravovremenog informisanja građana. To je posebno problematično u manjim mestima, gde praktično samo uska grupa informativnih portala izveštava građane o tome šta se zapravo događa u njihovoj zajednici, dok su velike i etablirane medijske kuće uglavnom naklonjene lokalnim vlastima i moćnicima. Ova veza tim medijima omogućava i bolje ekonomske prilike, kako kroz direktno finansiranje, tako i kroz prilike za saradnju sa oglašivačima. U takvim uslovima, mali

mediji su posebno ranjivi – sredstva ne mogu da dobiju od lokalnih samouprava zbog svog profesionalnog izveštavanja koje je često kritično prema vlasti, dok i oglašivači odbijaju saradnju zbog straha od političke kazne. Povrh svega, upravo su se ti malobrojni mediji koji sa skromnim resursima održavaju profesionalno novinarstvo u lokalnim zajednicama našli na spisku ruske spoljne obaveštajne službe SVR, koja ih je **optužila za organizovanje „srpskog Majdana“**.

Sajber napadi različitih vrsta su postali svakodnevna pretnja, naročito po mete visokog rizika u koje svakako spadaju i mediji. Savremeni pristupi posmatraju sajber bezbednost iz ugla otpornosti, odnosno kapaciteta organizacija da odolevaju neminovnim napadima i nastave da funkcionišu. Pojedini incidenti koji su tokom 2025. zadesili domaće medije ukazali su na značaj izgradnje sajber otpornosti, poput **napada ransomverom na Dnevni evropski servis** novinske agencije Beta. Agencija nije platila otkup, pa je sajt ovog servisa trajno uništen, ali je Beta nastavila sa produkcijom sadržaja Dnevnog evropskog servisa putem svog glavnog sajta. To je bio prvi javno zabeležen slučaj da je neki domaći sajt posvećen medijskoj produkciji potpuno onеспособljen u ransomver napadu. Sajt portala FAR iz Dimitrovgrada, koji se našao na spisku ruske bezbednosne službe, **napadnut je malverom** koji je preopterećivao rad servera i izazvao otežan rad sajta. Uredniku FAR-a Slaviši Milanovu je tokom 2024. godine **instaliran spajver na telefonu**, kada je odveden u policijsku stanicu u Pirotu nakon saobraćajne kontrole.

Novinari KRIK-a i Južnih vesti su tokom godine dobili **upozorenje od Gugla** da su njihovi mejl nalozi na meti tzv. **državno-podržanih napada**. Gugl nije pružio dodatne detalje o tome odakle je pokušao proboj u mejlove novinara i redakcija. Iskustva sa **Apple notifikacijama** o spajver napadima ukazuju da takva upozorenja ne treba ignorisati, kao i da se nažalost otvara novo poglavlje koje može najaviti ozbiljnije targetiranje infrastrukture nezavisnih medija u Srbiji.

Uloga popularnih platformi kao što su Jutjub, Instagram i X takođe je značajna za informisanje, za određene segmente publike čak i

više od sajtova tradicionalnih medija. Međutim, problemi nastaju kada platforme koje su u vlasništvu tehno-giganta iz SAD ostaju bez odgovora na incidente sa nalogima koji se u Srbiji koriste za informisanje građana. Televiziji N1 bio je **preuzet X nalog**, dok im je **Instagram nalog** na kratko suspendovan zbog navodnog problema sa „integritetom naloga“. Podkast „Dobar, loš, zao“, koji vode novinar Nenad Kulačin i pisac Marko Vidojković, ostao je bez mejl adrese i Jutjub kanala „Ućutati nećemo“ **zbog kompromitacije Gugl naloga** sa kojim su povezani. Napadači su zloupotrebom preuzetog naloga postavljali video-klipove u vezi sa gejmingom, nakon čega je Gugl suspendovao kanal. Tokom pokušaja da se povрати pristup izvornom Gugl nalogu, Kulačin i Vidojković su sa druge mejl adrese napravili novi Jutjub kanal, koji je **platforma obrisala** iz nepoznatih razloga, verovatno zato što je algoritam „prepoznao“ vezu sa primarnim suspendovanim nalogom.

Ova iskustva govore da, iako ogromna većina publike koristi popularne platforme gigantskih tehnoloških kompanija, treba uzeti u obzir alternativne kanale koji ne zavise od algoritamskih crnih kutija i prioriteta moderatorskih timova, koji ne razumeju društveno-političke okolnosti malog tržišta poput Srbije. **Bluesky, Mastodon, Pixelfed** i druge slične platforme mogu značajno doprineti decentralizaciji informisanja građana, a ti kanali mogu imati posebnu vrednost i u decentralizaciji komunikacije u okolnostima aktuelnog studentskog pokreta, građanskih zborova i drugih oblika društvenog i političkog aktivizma.

U PRVOM LICU

Verica Marinčić

Urednica portala IN Medija

U 2025. godini nastavili su se pritisci, pretnje, verbalni i digitalni napadi na IN Medija i njene novinare.

Ovo je samo deo svih događaja koji su obeležili 2025. godinu. U ovom tekstu navedeni su samo najteži i najdirektniji incidenti, dok brojni sitniji napadi, svakodnevni pritisci, uvrede, bot-komentari i pokušaji digitalnih sabotaža nisu beleženi pojedinačno – upravo zato što su postali deo gotovo svakodnevice rada IN Medije.

Krajem januara redakciji IN Medije upućene su pretnje putem komentara na sajtu. Na vest pod naslovom „Beščani dočekuju kolonu studenata na Krstu, pozvali i meštane Maradika da se priključe“, korisnik pod imenom Željko Cvetićanin ostavio je komentar u kojem je, između ostalog, napisao: „Trebalo ih dočekati usranim motkama. A vi, stoko, ne morate objaviti moj komentar. Decu vam zaklanu j****“.

Takođe, 31. januara predsednik opštine Inđija Marko Gašić targetirao je IN Medija i glavnu i odgovornu urednicu, tvrdeći da je ona „organizatorka studentskih i građanskih protesta u Srbiji“. Ovu izjavu objavio je na društvenim mrežama, kao reakciju na pitanje „iz kog razloga je dozvolio da studenti pešaci prespavaju na otvorenom“.

Sredinom februara stigla je odluka tužilaštva da fizički napad od 4. marta 2024. godine, kada je urednica bukvalno izgurana iz zgrade opštine Inđija, „nije delo o kom bi se sud angažovao“, te je napad praktično svrstan u red dozvoljenih radnji.

Najozbiljniji incident zabeležen je 26. februara u Inđiji, kada je ekipu portala napao muškarac dok je snimala protest srednjoškolaca i studenata. Napadač je izbio telefon iz ruke urednice i uz uvrede nazivao novinare „ustašama“. Intervencijom policajca sprečena je dalja

eskalacija. Slučaj je prijavljen nadležnim organima i dokumentovan od strane regionalne mreže za zaštitu novinara SafeJournalists. Napad je dobio sudski epilog u korist novinara, ali je proces pratio niz opstrukcija tužilaštva, koje nije želelo da u zapisnik uvrsti kompletne iskaze novinara. Takođe, u dokumentaciji je kao „zaprimljen“ zaveden snimak koji tužilaštvo potom nije imalo, uz obrazloženje: „Nije stigao snimak iz SUP-a Indija koji ste dostavili, ali je greškom zabeleženo da smo ga dobili. Svakako smo videli na televiziji šta se dogodilo.“

U martu je u jutarnjem programu televizije Informer punih 30 minuta bilo posvećeno targetiranju glavne i odgovorne urednice. Tom prilikom izrečeno je da je „kvazi novinarka, spodoba, ustaša i antisrpkinja“, uz tvrdnje da je „napala poštenog starijeg čoveka, člana SRS-a, i uticala na pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja“. U emisiji je iščitavan njen privatni Fejsbuk nalog, prikazivano skrolovanje profila, a izrečene su i tvrdnje da „sarađuje sa tužilaštvom“ i da „nije normalno da tužilaštvo tako brzo reaguje na nasilje“. Izrečeno je i: „Neka nas slobodno tuži ta spodoba, ustaša i antisrpkinja.“ I tuženi su.

U aprilu IN Medija beleži hakerski napad na Instagram profil. SHARE fondacija je obaveštena, a uz njihovu pomoć nalog je vraćen nakon dva meseca, ali je arhiva od dve godine izbrisana. Istovremeno je otvoren novi profil, kao mera opreza u slučaju ponovnog napada.

Tokom maja, peti put u poslednjih godinu dana oskrnavljen je grob majke glavne i odgovorne urednice – ovog puta polomljena je klupa, a na nadgrobnoj ploči je izvršena nužda. Slučaj je ponovo prijavljen policiji, nakon čega je reagovalo i tužilaštvo.

Od maja do jula dešavali su se sporadični napadi i targetiranja uglavnom od strane „botova“ kroz generisane video-snimke koji su deljeni na društvenim mrežama u cilju diskreditacije i huškanja na novinare portala. Istovremeno, pojedini predstavnici indijske „opozicije“ putem Viber i WhatsApp grupa plasirali su tvrdnje da je IN Medija „produkt SNS-a“ i da je „plaćena da rastura studentske proteste, indijsku opoziciju i zbor“. Nakon takvih poruka upućene su

i pretnje novinarima, uključujući pretnje dolaskom na kućnu adresu i prebijanjem. Ove vrste napada od strane „opozicije“ i dalje traju. Krajem oktobra 2025. jedan od opozicionara pokušao je da gurne urednicu u kazan pun vrelog gulaša pripremanog za studente pešake.

Sredinom jula 2025. IN Medija dobila je drugostepenu presudu da je dužna isplatiti 161.300 dinara na ime odštete i sudskih troškova po prvoj od osam SLAPP tužbi.

U avgustu 2025. IN Medija dobila je ozbiljne pretnje putem interneta. Autor anonimnog komentara najavio je nasilje prema zaposlenima. Slučaj je prijavljen Posebnom javnom tužilaštvu za visokotehnološki kriminal.

Polovinom septembra, ruska spoljna obaveštajna služba (SVR) saopštila je da iza „nemira u Srbiji“ stoji Evropska unija i da će godišnjica pada nadstrešnice 1. novembra biti iskorišćena za „dovršavanje srpskog Majdana“. U sklopu tog narativa sastavljen je spisak nezavisnih medija koji navodno „inspiraju mozak srpskoj omladini“. Na tom spisku našla se i IN Medija, nakon čega su usledile nove pretnje na sajtu portala.

Tokom novembra, IN Medija dobila je još dve drugostepene presude po SLAPP tužbama – jednu u iznosu od 172.550 dinara, drugu od 161.300 dinara.

Predstavници novinarskih udruženja upozoravaju da nasilje nad medijima često ostaje nekažnjeno, što podstiče nove napade i stvara rizično okruženje za nezavisne novinare. Za portal IN Medija, koji je usmeren na lokalnu zajednicu i nezavisno informisanje, ovi pritisci predstavljaju ozbiljnu prepreku radu i bezbednosti zaposlenih.

Prema novinarskim udruženjima, trend je alarmantan – SLAPP tužbe se sve češće koriste protiv medija i novinara koji istražuju lokalne i državne nepravilnosti, korupciju i zloupotrebe moći. Njihov cilj je ne samo finansijski pritisak, već i izazivanje „efekta zebnje“ – da drugi odustanu od istraživačkog novinarstva.

Pored svih navedenih napada, rad IN Medije otežan je i konstantnim institucionalnim pritiscima: nepozivanjem na događaje, neodgovaranjem na pitanja, kao i trajnom diskriminacijom i diskreditacijom novinara ove redakcije.

U ovakvom ambijentu IN Medija nastavlja svoj rad uz konstantno angažovanje po pitanju poboljšanja bezbednosti novinara i medijskih radnika bilo da je u pitanju fizičko, verbalno ili digitalno nasilje.

Verica Marinčić je urednica portala IN Medija iz Indije. Dobitnica je nagrade za etiku i hrabrost „Dušan Bogavac” za 2025. godinu zbog svog kontinuiranog izveštavanja u javnom interesu i uprkos pretnjama i pritiscima sa kojima se godinama suočava. Verica je više puta fizički napadana i trpi konstantne pritiske zbog svog rada, kao i sam portal IN Medija koji je više puta pravosnažno osuđivan zbog izveštavanja o lokalnim moćnicima u Indiji i njihovim sumnjivim poslovima.

U PRVOM LICU

Slaviša Milanov

Zamenik urednika portala FAR i predsednik Udruženja građana „Emblema“

Dvojezični portal FAR, koji od 2016. godine izveštava na krajnjem jugoistoku Srbije, u poslednje vreme suočava se sa nizom ozbiljnih digitalnih izazova koji prevazilaze uobičajene tehničke probleme i prerastaju u oblik sistematskog pritiska. U relativno kratkom vremenskom periodu postali smo meta različitih napada – od učestalih hakerskih upada na naš sajt, preko pokušaja infiltracije špijunskog softvera NoviSpy, pa sve do toga da se naša redakcija nađe na spisku spoljne obaveštajne službe Rusije. Ovakvi događaji ne mogu biti posmatrani kao slučajni ili izolovani incidenti, već kao deo šireg obrasca zastrašivanja i pokušaja da se utiče na naš rad.

Kako se FAR bavi i društveno osetljivim temama, među kojima su korupcija, zloupotreba institucija i položaj manjinskih zajednica, digitalna bezbednost i zaštita novinarskih izvora postale su prioritet od najvećeg značaja za čitavu redakciju. Rad na temama koje dotiču javni interes, a koje pritom osvetljavaju najtamnije delove društvenih procesa, nikada nije bio jednostavan, ali u savremenom digitalnom okruženju rizici postaju složeniji, sofisticiraniji i opasniji.

Pritisci dolaze sa različitih strana, ali uprkos tome, pokušaji vlasti i pojedinih centara moći da nas učutkaju ne daju očekivane rezultate. Razlog je jednostavan: redakcija Fara ostaje čvrsto posvećena vrednostima na kojima je portal osnovan – profesionalnom, objektivnom i poštenom novinarstvu, zasnovanom na transparentnosti, odgovornosti i etičkim standardima. Odustajanje od ovih principa nikada nije bilo, niti će biti opcija.

Tokom prethodnih godina suočavali smo se sa širokim spektrom pritisaka: političkim i ekonomskim, institucionalnim i vaninstitucionalnim. Iskusili smo etiketiranja, targetiranja u javnom

prostoru, pokušaje diskreditacije, kampanje omalovažavanja, pretnje, uvrede, lažne prijave, pa čak i oblike diskriminacije koje za cilj imaju da oslabe naš kredibilitet i zastraše naše novinare. Digitalna represija, kao najnoviji i najagresivniji oblik takvog pritiska, predstavljala je vrhunac tog procesa koji je jasno pokazao spremnost određenih struktura da prekorače granice profesionalne i političke etike.

Ipak, uprkos svemu, FAR nije posustao. Naš rad u interesu bugarske zajednice i svih građanki i građana, bez obzira na nacionalnost, političko opredeljenje ili društveni status, ostao je dosledan. Upravo nas ta doslednost čini metom, ali nas istovremeno i jača. Sloboda govora i izražavanja danas je izuzetno skupa, a FAR plaća značajnu cenu upravo zbog istrajavanja u njenoj odbrani.

Napadi na naše digitalne sisteme otežali su nam svakodnevno prikupljanje informacija i komunikaciju, ali ono što im nije pošlo za rukom jeste otkrivanje naših izvora. Zahvaljujući pažljivo razvijenim metodama zaštite i profesionalnom pristupu bezbednosti, uspeali smo da očuvamo poverljivost komunikacije, uprkos sofisticiranim pokušajima ugrožavanja.

Digitalna represija danas postaje sve rašireniji oblik zastrašivanja, naročito prema medijima koji nisu pod kontrolom političkih centara moći. Naše iskustvo pokazuje da ovakav vid pritiska ne predstavlja pojedinačan incident, već deo šire strategije čiji je cilj obeshrabriti nezavisne glasove i ograničiti protok informacija. Mi smo se lično uverili da je reč o organizovanom pokušaju ućutkivanja, ali i da je otpor moguć – i nužan.

Uprkos svim izazovima, portal FAR nastavlja da profesionalno obavlja svoj posao, veran svojoj publici i principima novinarstva. Naša odlučnost da govorimo u ime javnog interesa jača je od bilo kog pokušaja zastrašivanja.

Na ličnom planu, pokušaj instaliranja špijunskog softvera NoviSpy i nedozvoljenog izvlačenja podataka sa mog telefona ostavio je dugotrajne i ozbiljne posledice. Teško je ostati ravnodušan kada

shvatite da država, ili neko ko deluje u njeno ime, može da poseduje vaše privatne informacije i da u svakom trenutku postoji rizik njihove zloupotrebe. Takva spoznaja narušava osećaj lične sigurnosti, ali i poverenje u institucije koje bi trebalo da štite prava građana.

Uprkos tome što je prošlo više od godinu i po dana od podnošenja krivične prijave Tužilaštvu za visokotehnološki kriminal, i dalje ne postoji nikakav vidljiv napredak u postupku. Nedostatak reakcije dodatno pojačava osećaj nemoći i otvara pitanje efikasnosti sistema koji bi morao da reaguje brzo, posebno u slučajevima koji zadiru u osnovna ljudska prava, privatnost i bezbednost komunikacija.

Veliku zahvalnost redakcija Fara duguje SHARE Fondaciji zbog nesebične pomoći i doprinosa unapređenju digitalne bezbednosti.

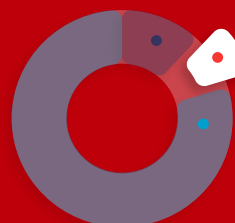
Slaviša Milanov je zamenik urednika dvojezičnog portala FAR i predsednik Udruženja građana „Emblema“ iz Dimitrovgrada. U februaru ove godine na njegov telefon je instaliran spajver NoviSpy, kako se sumnja, proizvod srpskih službi bezbednosti. Kao i mnogi drugi nezavisni novinari u Srbiji, Slaviša se često nalazi na meti pretnji, a portal FAR neretko trpi tehničke napade.

PRIVATNOST I ZASTITA PODATAKA

21
SLUCAJ

Privatnost i
zaštita
podataka

U domenu zaštite privatnosti i podataka o ličnosti, godina iza nas otkriva dva trenda. Jedan ukazuje na kontinuitet neovlašćenog objavljivanja i curenja podataka, koje služi kao sredstvo pritiska, dok se drugi trend odnosi na upotrebu spajvera i alata za digitalnu forenziku, najintruzivnijih metoda zadiranja u privatni život. Obe pojave ukazuju na to da ne samo da naši podaci nisu sigurni, već da ih protiv nas koriste oni koji bi trebalo da uspostavljaju i sprovode mehanizme njihove zaštite. Takođe otkrivaju i širi kontekst situacije u kojoj se nalazimo – dok se država deklarativno bavi unapređenjem zakonskog okvira, praksa pokazuje da se ni postojeće norme ne poštuju.

Iako je u ovoj kategoriji monitoringa zabeležen najmanji broj slučajeva – samo 21, naspram 30 sajber incidenata i 201 prevara pretnji i manipulacija, njihov značaj nesumnjivo je poziv na uzbunu. Analiza mapiranih povreda privatnosti pretvara se zapravo u analizu institucionalnog nečinjenja, odnosno nekažnjivosti, jer ono što vidimo u praksi nije posledica lošeg zakona već upravo izostanka njegove primene. Zbog toga trendove zabeležene ove godine možemo posmatrati kao posledicu sistema u kom se održava forma zakona, a njegova svrha izostaje.

VAŠE PRAVO DA ZNATE SVAKOGA

Početak godine formirana je radna grupa za izmenu i dopunu Zakona o zaštiti podataka o ličnosti (ZZPL). Razloga je bilo nekoliko – zakon u praksi ne funkcioniše, ima ozbiljnih manjkavosti i ne odgovara savremenim izazovima, od informacionih tehnologija i video-nadzora, do biometrije i veštačke inteligencije. Međutim, učešće civilnog društva u ovom i svim sličnim telima, poput radne grupe za izradu Zakona o veštačkoj inteligenciji, ubrzo je prekinuto. Odluka o povlačenju doneta je u trenutku kada su se višegodišnji problemi u funkcionisanju institucija i sistemski pritisci na organizacije civilnog društva prelili u otvorenu krizu poverenja, od eskalacije nasilja nad studentima i nereagovanja državnih organa, preko kontinuiranih napada, razobručenog nadzora i zloupotrebe bezbednosnih struktura protiv aktivista i novinara, do pokušaja uvođenja registra „stranih agenata“ i fingiranja inkluzivnosti u procesima donošenja odluka. Uslovi u kojima se formalno učestvuje, a suštinski nema mogućnosti da se na odluke utiče, postali su neodrživi. Upravo u tom kontekstu, **privremeno je suspendovano** članstvo u svim radnim grupama i savetodavnim telima Vlade.

To nije značilo povlačenje organizacija civilnog društva iz borbe za ljudska prava, niti izostanak reakcije na loša zakonska rešenja, što se videlo u procesu izmena krivičnog zakonodavstva, koji se vodi netransparentno i uz konstante prekide. Tako je i „nova“ ili „nastavljena“ javna rasprava o nizu ključnih zakona iz oblasti krivičnog prava, otvorena 10. septembra 2025. godine, bila ograničena na 20 dana (što predstavlja zakonski minimum), bez ijedne debate, uz mogućnost da se komentari dostave jedino putem mejla Ministarstvu pravde. Takav postupak ne ispunjava ni minimalne standarde javne rasprave, zbog čega su organizacije civilnog društva, koje učestvuju u radnim grupama Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji (NKEU) za poglavlja 23 i 24, **izašle sa stavom** da se u takvom procesu ne može učestvovati. Ipak, civilni sektor je ostao aktivan kroz objavljivanje **zbornog komentara** najproblematičnijih predloga.

Međutim, dok se bavimo pitanjem kako da popravimo zakone, iz fokusa izmiče činjenica da se postojeći ne primenjuju. U uređenom sistemu, i postojeći Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, sa svim svojim manjkavostima, značio bi više od težnje za boljim slovom na papiru, dok usled izostanka primene privatni život građana i građanki postaje sve manje privatn. Ako postoji jedna konstanta proteklih godina kada je reč o zaštiti podataka, to je da oni cure. Ne slučajno, već ciljano i u funkciji zastrašivanja i represije.

Još tokom protesta 2023, na društvenim mrežama pojavljivale su se fotografije učesnika preuzete iz državnih baza. U jeku ovogodišnjih protesta, na portalima i u tabloidima objavljene su fotografije pasoša Lazara i Luke Stojakovića, studenata Fakulteta organizacionih nauka koji su bili targetirani kao organizatori studentskih blokada. Fotografije njihovih dokumenata bile su dostupne samo državnim organima. Uprkos tome, završile su u javnosti, bez odgovornosti i bez objašnjenja, uz napade koji su se temeljili na njihovoj etničkoj pripadnosti. Ovakvi događaji više nisu incidenti. To su obrasci koji nose istu poruku: država zna ko ste, šta radite i spremna je da vaše privatne podatke učini javnim ako postanete problem.

OTKLJUČANI PODACI SA ZAKLJUČANIH TELEFONA

Nekažnjivo kršenje privatnosti razvlačenjem ličnih podataka po tabloidima predstavlja samo jedan sloj ozbiljnog udara na ustavna prava građana. Istovremeno beležimo najintruzivnije oblike povrede prava na privatnost – zloupotrebu alata za digitalnu forenziku i nezakonitu upotrebu špijunskog softvera, koji omogućavaju uvid u gotovo celokupan (digitalni) život jedne osobe. U postojećem političkom i institucionalnom okruženju, ove prakse su direktna pretnja bezbednosti građana i osnovnim demokratskim normama.

Pritom, zloupotreba naprednih tehnologija za nadzor političkih neistomišljenika ne ugrožava samo osobu čiji je uređaj kompromitovan. Svi sa kojima je osoba na meti državnog napada bila

u komunikaciji, ili čije podatke drži u svom uređaju – porodica, deca, prijatelji, kolege, advokati – automatski su izloženi kršenju prava. Tako povreda privatnosti postaje neselektivna i direktno narušava ustavne norme o zakonitom ograničenju prava građana.

Nadzor koji se sprovodi zaražavanjem uređaja špijunskim softverom omogućava potpuni uvid u život targetirane osobe, kao i ljudi koji su sa njom u kontaktu. Svaki segment ove konstatacije predstavlja kršenje važećih ustavnih i zakonskih normi: već je i samo unošenje takvog programa u tuđ uređaj krivično delo, dok njegova upotreba podrazumeva neselektivni pristup svim podacima na uređaju, mimo strogih uslova neophodnosti i srazmernosti koje naš pravni sistem propisuje u slučajevima zadiranja u prava građana. Složenost ove povrede detaljno je objašnjena u knjizi SHARE Fondacije *Privacy Nightmare: Understanding Spyware*, kao i u pravnim mišljenjima o *upotrebi spajvera i alata za digitalnu forenziku*.

Posebno zabrinjava činjenica da su akteri najtežih slučajeva kršenja privatnosti upravo službe i institucije čija je osnovna svrha zaštita prava građana. Iz državnih baza podataka cure lične informacije i fotografije učesnika protesta i blokada. Državne institucije razvijaju i koriste spajver, koji je po svojoj prirodi nezakonit, dok zloupotrebljavaju alate za digitalnu forenziku koji bi trebalo da služe za otkrivanje i procesuiranje teških krivičnih dela.

Tipičan primer unižavanja uloge državnih institucija zabeležen je kada je u tabloidima *objavljena službena beleška* o iskazu rektora Univerziteta u Beogradu, samo nekoliko minuta pošto je izašao sa informativnog razgovora u policijskoj stanici. Takav nivo neodgovornosti i uplitanja u medijske manipulacije jasno govori da građani ne mogu računati na zaštitu svojih prava. Naprotiv, upravo su institucije glavni generator zloupotreba.

Konačno, jasno je da unapređenje zakonodavnog okvira za zaštitu podataka o ličnosti nema nikakvog smisla u aktuelnom kontekstu. Ni godinu dana od formiranja radne grupe za izmenu jednog od ključnih

propisa u digitalnoj sferi, rezultata nema. Deklarativno, država planira da ojača zaštitu privatnosti, dok se i postojeći, kakav god da je, naprosto ignoriše. Kada se lični dokumenti, fotografije i službene beleške rutinski objavljuju po tabloidima, a spajver koristi protiv studenata, aktivista i novinara, svaka rasprava o novim pravilima zaštite podataka gubi smisao.

U PRVOM LICU

Marko Marjanović

Tviteraš

Ja sam Marko Marjanović, samoprozvani Kristal Met Dejmon. Preko šest meseci živim u nekom limbu, koji sam nazvao „digitalni zatvor“, u kome mi je onemogućeno korišćenje društvenih mreža i YouTube-a, posećivanje prijavljenih i neprijavljenih skupova i naređeno obavezno javljanje u policijsku stanicu u Majke Jevrosime svakog 1. i 15. u mesecu, između 9 i 12 časova. Do daljnjeg.

Podneo sam tužilaštvu za visokotehnološki kriminal 27 prijava zbog pretnji nasiljem ili smrću. Od tih 27 prijava, na 25 mi nikada nisu odgovorili, dok na dve jesu. U prvom slučaju su mi javili da nije ozbiljna pretnja. Tu osobu sam ja pronašao preko sajta APR-a i dostavio policiji njegovo ime, prezime, e-mail, telefon i adresu. Za drugu prijavu su mi rekli da nije moguće da pronađu ko je u pitanju i da čekaju da prijava zastari. To je potpisao Nenad Stefanović, Vučićev operativac.

Kada je trebalo mene da privedu, ne samo da su znali ko sam, gde živim, koji mi je broj telefona, nego su znali i tačno gde se nalazim jer mi prate kretanje preko mobilnog telefona. U to sam sumnjao, a u trenutku pretresa mog stana mi je indirektno potvrđeno jer sam čuo urlanje Marka Krička na mobilni telefon nekog inspektora: „Kako mu nije tu telefon kada mu je tu poslednja lokacija!?!?!“

Kapiram da mi prate lokaciju jer ih zanima sa kojim političarima pijem kafu i koga sve želim da postavim na studentsku listu. Ili me prate da bi saznali od kojih tajnih službi dobijam uputstva za rad ili ko od članova SNS-a mi dostavlja njihove poverljive podatke, pa tako znam i objavljujem delove njihovih internih razgovora, svađa, krađa i dogovora.

E pa, zinite da vam kažem. Otvorite usta jako i čekajte. Stiže.

Od aprila meseca sam pozivan na informativne razgovore, privođen, dovođen i hapšen nebrojeno puta. Što od prašinara, ozbiljnije policije, inspektora, JZO i Bezbednosno-informativne agencije. A da, jednom mi je žandarmerija i otvorila glavu pendrekom. Možda da probaju da unutra nađu moj mobilni telefon, koji je izgleda oružje koje će svrgnuti ovu kriminalnu, korumpiranu vlast.

Moj profil na društvenoj mreži Tviter (X što bi rekli mladi) broji 60-70 hiljada folovera. Ali kada to prebacimo u doseg i interakcije, izađem na nekih 12 miliona nedeljno. To su Baka Prase brojke. I tu ih ja bolim. A pošto nisam neko koga mogu da ucene novcem, poslovima, da mu prave porodične probleme i ostale gadosti svojstvene samo njima, odlučili su da me tuku, tuže i zatvaraju.

Trenutno se protiv mene vodi parnični postupak da sam nekom njihovom botu povredio čast i obraz, jedan prekršajni postupak gde me optužuju da sam remetio javni red i mir jer sam pozvao policiju da ukloni neprijavljeni SNS štand, pa me ista ta policija koju sam ja zvao uhapsila i držala dva sata kod njih i nije dozvolila mom advokatu da me vidi. A takođe postoje i dve krivične prijave. E, te prijave su me dovele u digitalni pritvor.

Prva, moja omiljena, stavlja mi na teret da sam progonio Anu Brnabić. Kažu da sam ja, građanin Srbije, progonio predsednicu Narodne skupštine ove napaćene zemlje. Da sam ja, običan korisnik društvenih mreža, progonio nekoga na poziciji moći. Kao razlog za to „progonjenje“ javni tužilac vidi moj tvit u kome sam objavio broj telefona dotične državne službenice. Broj telefona za koji je ona javno izjavila da ga poseduje pola Srbije. Da je non-stop svi zovu i traže zaposlenja i usluge, na šta ona marljivo odgovara. Ja sam objavio njen telefon i izričito pozvao ljude da je ne zovu, jer je ona samo parazit u ovom našem društvu. Tužilac tražio pritvor, sudija rekao ne mora pritvor samo mu zabranite društvene mreže. Od aprila meseca mom advokatu nije dozvoljeno da ima uvid u spise predmeta. Tako da

ne znamo gde je i šta se dešava sa ovim predmetom. Sve institucije nas ignorišu. Verovatno čekaju da zastari.

Druga prijava, baš neomiljena, na teret mi stavlja podstrekivanje nasilja na sportskim događajima i javnim okupljanjima. Baš za to veče kada mi je žandarmerija otvorila lobanju. Izgleda da sam potiljkom svoje glave prizivao nasilje. Bar tako kaže novi komandant Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) Igor Žmirić, koji je svedočio da sam napadao policiju, jer je on tu bio na zadatku da snima i fotografiše demonstrante. Mene je, kaže, video ali me nije snimio. Možda se zbunio nešto. Ko će ga znati. Blago onima kojima je on komandant.

Nakon tog hapšenja držali su me u pritvoru 48 sati. Nisu me odveli na pregled i snimanje glave. Ja se tog pritvora i ne sećam dobro jer mislim da nisam bio pri svesti. Imao sam otvorenu ranu na glavi i bio zatvoren u rupi u policijskoj stanici Savski venac koju oni nazivaju ćelija. Dva puta su mi zvali Hitnu pomoć koja takođe nije htela da me vodi kod lekara na snimanje i preglede. Sudija je odbio tužioca i posle 48 sati pritvora naredio da me puste. Nekoliko dana kasnije, na Informer televiziji sam saznao da je sudsko veće donelo odluku da ipak idem u pritvor na mesec dana. Tako da preporučujem svima da gledaju Informer da provere da li idu u zatvor uskoro. Po tom nalogu, koji je donet mimo svakog pravila, bez datuma, policija nije postupala i nikada nisu došli po mene. Apelacioni sud je poništio odluku tog veća ili Informera. Ne znam, mešaju mi se te stvari. Pa je veće odlučilo da mi opet dodeli zabranu korišćenja društvenih mreža – zbog dela koje sam, kako oni tvrde, počinio na ulici napadom na policiju. Tako da sam u jednom trenutku imao duplu zabranu korišćenja društvenih mreža – kao u američkim filmovima kada neko dobije dve doživotne.

Iz svega ovoga je jasno da je jedini cilj da se moja reč zaustavi. Ta reč koja stigne do građana 12 miliona puta nedeljno. Istina koju ne mogu da zaustave nikako drugačije već pretnjom da će me zatvoriti negde i odvojiti od moje porodice.

U tome je moja pobeda veća, jer ceo državni aparat mora da se upregne da bi zaustavili samo jedan glas. Glas koji ih reže kao nož i koji sipa benzin (dok ga još imamo) na vatru.

Svojim primerom sam pokazao kako treba da se bori i kako se za svoje ideale „gine“. A oni su pokazali da nemaju ništa osim prinude, zabrana i zastrašivanja.

Koliko god puta da me zatvore, koliko god puta da prekrše zakon da bi me ućutkali, ja ću uvek biti slobodniji od njih. Ja sam slobodan čovek. Oni se plaše jer očigledno da je dovoljan jedan čovek da sve ovo okrene za sekund. Padali su i veći i jači.

Ja ću se vratiti, sve ću im naplatiti i gledaću kako im se svet ruši. Držaću megafon u ruci.

HACK THE PLANET.

Marko Marjanović alijas Kristal Met Dejmon je prva osoba koja se u Srbiji našla u unapređenom 'digitalnom zatvoru'. Nakon više meseci aktivne podrške studentskim i građanskim protestima na mrežama i nakon više privođenja i hapšenja od početka protesta, u aprilu 2025. godine izrečena mu je mera zabrane pristupa društvenim mrežama i prisustva na javnim okupljanjima. Marjanoviću je suspendovano ustavno pravo na slobodno izražavanje, a njegov glas je potisnut iz javnog domena, fizičkog i digitalnog.

U PRVOM LICU

Nikola Ristić

Aktivista neformalne grupe SviČe

U periodu od novembra 2024. do novembra 2025. godine, iskusio sam više vrsta digitalne represije nego što bi prosečnoj osobi i palo na pamet da postoje. Nije tajna da moj život od kraja 2023. godine prate i o njemu redovno izveštavaju svi tabloidi bliski vlastima, nacionalne televizije i naravno mnogi otvoreni ili skriveni režimski nalozi na društvenim mrežama. Međutim, priča sa moje strane ekrana je verovatno i zanimljiva.

Ova priča počinje 3. novembra 2025. godine, oko 10.00h, kada sam sa svojom partnerkom čekao ostatak ekipe za pripremu prvog protesta povodom pada nadstrešnice u Novom Sadu, na Savskom trgu u Beogradu. Prišla su nam tri, ili četiri čoveka vrlo evidentno neprijateljski nastrojena. Rekli su: „Treba da pođeš sa nama.“ Nakon kraćeg odbijanja, „na blic“ su mi pokazali službenu legitimaciju Bezbednosno-informativne agencije, u narodu poznatije kao BIA. Usledilo je prepiranje oko činjenice da moraju da me obaveste gde i zašto me vode, kao i da mi obezbede poziv advokatu. U automobilu, na izuzetno brznoj i nepotrebno rizičnoj vožnji od Savskog trga do PS Savski Venac, osim ciljanih prolazaka kroz crveno svetlo, prvi put u životu sam se susreo sa pretnjom oružjem. Pritiskanje glave na prozor, potpuno besprizorno urlanje poput „Sledeći put nećemo da pitamo lepo“, „Je l znaš šta mogu sve da ti uradim“, „Sledeći put ću noću da te dignem iz kreveta“ – i apsolutnog hita: „A šta ako ti prislonim pištolj ovako na glavu?“ definitivno su zanimljivi momenti, ali još uvek nismo stigli do digitalne represije.

Nakon dvosatnog, potpuno neinspirativnog performansa službenika BIA, u kojem su mi pokazivane slike oružja, upućivane pretnje, opaske poput „Je l stvarno misliš da možeš nešto da postigneš“, shvatio sam da je performans sadržao i neke poznate elemente. U toku „ispitivanja“

za koje nisu imali nalog, jedan od inspektora je ušao u prostoriju noseći moj telefon. Zahtevali su da pozovem svoju partnerku i tražim joj da obriše snimke sa društvenih mreža. Naravno, nakon što je ona to odbila, usledili su komentari kakve prosečne konzerve smatraju normalnim, poput „Eto ni devojkicu ne možeš da kontrolišiš a očeš da vodiš neke proteste“. Sutradan, za svaki slučaj jer je bio kod njih i koristio sam ga u njihovim prostorijama, prestajem da koristim taj telefon.

Nakon dva dana, nalazim se na gejtju na aerodromu „Nikola Tesla“, odlazim na odmor koji sam planirao mesecima unapred, davno pre pada nadstrešnice. Tog dana, u Novom Sadu se održava prvi veliki protest povodom pada nadstrešnice. Dok sam sa distance posmatrao šta se dešava u Srbiji, mnogi saborci su tada već bili hapšeni i pritvarani. Tih dana, izleće naslov „Dok njegovi demoliraju Novi Sad, on otišao po instrukcije?! Đilasov nasilnik Nikola Ristić snimljen na aerodromu ‘Nikola Tesla’ (FOTO)“. Neko, a svako ima svoju pretpostavku ko, prosledio je Informer televiziji, portalu i novinama fotografije sa nadzornih kamera na aerodromu na kojima sam ja, a oni su u samom tekstu i otkrili kada i gde sam odleteo.

Nakon nekoliko dana, predloženo mi je da proverim uređaj koji je bio sa mnom u BIA. S obzirom na to da sam prestao da ga koristim, mogao je odmah da ide na analizu u Beogradu, što je ubrzalo proces. Nakon nekog vremena, ispostavlja se da je uređaj zaražen, baš tada u prostorijama BIA. Srećom, imao sam negde u malom mozgu informaciju o takvoj mogućnosti i setio sam se na vreme da prestanem da ga koristim. (Hvala svim dobrim ljudima koji su ikada držali treninge na ovu temu.)

Dakle, doživeo sam ilegalni špijunski softver u telefonu, digitalno praćenje, zloupotrebu i odavanje osetljivih informacija, kao i tabloidne napade. I to sve u tri dana, u periodu od 3. do 6. novembra 2024. godine. Ne mogu reći da mi tako izgleda svaki dan, ali za celu godinu je i više nego dovoljno.

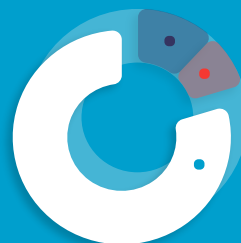
Nikola Ristić je aktivista koji godinama učestvuje u akcijama građanske neposlušnosti. Uoči protesta u Novom Sadu 24. novembra 2024. Ristić je priveden na informativni razgovor u BIA. Tom prilikom na telefon mu je instaliran spajver. Bio je to tek poslednji u nizu pritisaka i kršenja privatnosti: naime, Ristićeve fotografije iz zvaničnih dokumenata objavljivane su u tabloidima, dok je u javnom prostoru praćen putem nadzornih kamera.

PREVARE, PRETNJE I MANIPULACIJE

201
SLUČAJ

Prevare, pretnje
i manipulacije

Digitalni ekosistem u Srbiji tokom 2025. godine značajno je obeležen različitim vrstama pretnji, prevara i manipulacija. Reč je o kontinuitetu trendova iz prethodnih godina, ali se sada jasnije oblikuje sveobuhvatan spektar stabilnih obrazaca i nivoa kršenja ljudskih prava i sloboda. U konačnici, monitoring pokazuje da su svi aspekti individualnog i društvenog digitalnog života u Srbiji zahvaćeni problematičnim praksama, od onih koje direktno ugrožavaju život i bezbednost građana i građanki, do sistemskih izazova koje ubrzani tehnološki razvoj dodatno produbljuje i širi.

Blokade fakulteta, studentski i građanski protesti praćeni intenzivnom cirkulacijom informacija u digitalnom prostoru, u značajnoj meri su oblikovali ambijent u kojem će se manipulativne prakse i pretnje intenzivirati. Monitoring je u ovoj kategoriji zabeležio 201 slučaj, a njihov karakter pokazuje da se digitalna sfera ne može posmatrati kao alternativni ili prostor izolovan od analognog, već kao duboko povezan sa političkim, medijskim i društvenim tokovima u Srbiji.

MEDIJSKO RATNO POLJE

Novinarke i novinari u Srbiji su tokom prethodne godine bili kontinuirano izloženi direktnim pretnjama, uključujući pretnje po fizičku bezbednost i integritet, neretko artikulisane kao pretnje silovanjem, ubistvom, pretnje nasiljem članovima porodice, kao i kroz poruke koje su direktno pozivale na linč. Takve poruke se uglavnom upućuju kroz komentare, storije, deljene objave i video materijale, pri čemu je reč o „individualnim počinocima“. Ipak, i površna analiza jasno otkriva narativ sinhronizovan sa aktuelnim okvirom vladajućih struktura. Malobrojni nezavisni novinari i novinarke koji su tokom protekle godine izveštavali sa protesta na ulici, pored fizičkih pretnji po svoje blagostanje od suzavca, pendreka i hapšenja, takođe su morali da brinu i o svom digitalnom otisku. Kao izveštači sa protesta i sami su bivali snimani i praćeni, izlagani pretnjama preko mreža, dok im je oprema oduzimana i uništavana.

Među zabeleženim slučajevima u ovoj kategoriji, izdvajaju se pretnje upućene javnim ličnostima, posebno onima koji su javno istakli svoju podršku aktuelnim protestima. Međutim, direktne pretnje na društvenim mrežama ne zaobilaze ni najširi krug građanki i građana, pogotovo kada se profilišu kao kritičari režima. Ukupna slika o pretnjama na društvenim mrežama oblikuje se oko ujednačenog obrasca sa pokazateljima organizovanog delovanja. U takvom ambijentu, nasilnički govor postaje princip političke i ukupne javne komunikacije u zemlji, i daleko nadilazi nivo incidenta. Rezultanta je radikalno sužavanje prostora za slobodno izražavanje mišljenja, javni dijalog i političku participaciju.

POSREDOVANA REPRESIJA

Druga važna linija pritiska koja se učvršćuje u digitalnom okruženju ne podrazumeva direktne pretnje fizičkim nasiljem, već se pritisak vrši kroz posredne mehanizme, bilo da je reč o kreiranju ambijenta zastrašivanja gubitkom posla, isključivanja, materijalne deprivacije,

uskraćivanja pomoći i slično, ili je reč o targetiranju po različitim osnovama koje je posredovano medijima. U oba slučaja, digitalni prostori konvergiraju sa medijski uspostavljenim obrascima tretmana kritičara vlasti, koji se grade oko standardizovanih „izdajnika“, „stranih plaćenika“ i slično. U tome posebnu ulogu imaju tabloidi koji sinhronizovano pokrivaju onlajn i oflajn svet, stvarajući začarani krug dezinformisanja, napada i spinova kojima zagušuju digitalni informacioni prostor.

Nije retkost da se kritičarke i kritičari vlasti nađu na naslovnim stranicama tabloida, pa da zatim budu ciljano napadani na društvenim mrežama, ili obrnuto. Iako sami napadi ne dolaze isključivo iz krugova vladajuće stranke, sa državnog vrha ili od samog predsednika, nedvosmisleno je čije interese zastupaju mediji, vladine nevladine organizacije i pojedinci koji ove napade instruiraju. Na ovaj način se ciklus represije i spirala nasilja održava i učvršćuje, i čini identifikovanje počinioca teže nego što na prvi pogled može da deluje.

DIGITALNE ODMAZDE

Pored privođenja i hapšenja studenata i građana zbog učešća na protestima, policija je pod svoju ingerenciju stavila i dešavanja u digitalnom prostoru na način koji do sada nije zabeležen. Tviterašu Marku Marjanoviću, poznatijem kao Kristal Met Dejmon, u aprilu ove godine, između ostalog, izrečene su mere zabrane posećivanja javnih skupova zato što je na svom nalogu podelio broj telefona predsednice Narodne skupštine Ane Brnabić. Ovakve sudske **mere** upotpunjene su zabranom aktivnosti na društvenim mrežama. Tako je Marjanović postao prvi građanin Srbije koji je stavljen u svojevrsan ‘**digitalni zatvor**’.

Inženjer Zoran Đajić, koji od pada nadstrešnice javno govori o propustima u vezi sa rekonstrukcijom novosadske Železničke stanice, a aktivno učestvuje i na uličnim protestima, u aprilu je

uhapšen zbog tvita. Đajić je priveden u 10 sati uveče zbog „osnovane sumnje da je izvršio krivično delo ugrožavanje sigurnosti“ svojom objavom na mrežama koja je okarakterisana kao poziv na nasilje protiv predsednika. Ekspresno postupanje nadležnih u ovom, kao i u slučaju Marka Marjanovića, iznenadila je sve, a posebno novinarke i novinare, aktivistkinje i aktiviste koji su nebrojeno puta, bez uspeha, prijavljivali ozbiljne pretnje smrću i ugrožavanje bezbednosti.

U senci ovih drastičnih slučajeva, zabeleženi su incidenti u kojima su građanke i građani **ostali bez posla** zbog „izražavanja političkih uverenja na društvenim mrežama tokom radnog vremena“. Ipak, čini se da je pobunjena javnost, združena meta ovakvih pritisaka koji treba da odvrate građane od protesta i slobodnog izražavanja mišljenja, uspela da odoli zastrašivanju. Štaviše, pritisci kao da su doprineli jačanju savezništva i krugova solidarnosti.

NA BOTOVSKOM FRONTU NIŠTA NOVO

Organizovano delovanje na društvenim mrežama, najčešće kroz napade i progon, bilo je primetno i u 2025. godini. Fenomen astroturfinga, simuliranja spontanij stavova javnosti o nekom pitanju, već godinama je prisutan u srpskom digitalnom prostoru. U kompaniji Meta, vlasnici Fejsbuka i Instagrama, ovakve operacije uticaja nazivaju se koordinisanim neautentičnim ponašanjem. Te operacije zavise od velike armije naloga koji svojim koordinisanim aktivnostima nastoje da stvore lažnu sliku, u slučaju Srbije najčešće o organskoj podršci vladajućoj stranci i predsedniku. Postoje indicije da se vladajuća stranka već **godinama** služi manipulativnim taktikama u digitalnom prostoru kako bi napadala, diskreditovala i isključivala neistomišljenike.

Od Tvrdave i Valtera, aplikacija preko kojih su aktivisti i članovi SNS Internet tima **ocenjivali tuđe i ostavljali svoje komentare** na internet portalima, do analiza Tvitera, Fejsbuka i Instagrama i otkrića rasprostranjenih mreža naloga koji uniformisano učestvuju

u hvaljenju političke pozicije i napadima na opoziciju, i istraživanja **predizbornih kampanja** koja su pokazala podelu poslova unutar digitalnih struktura naloga bliskim vladajućoj stranci. Nesumnjivo je da mreže botova imaju važnu ulogu u koordinatnom sistemu strategije digitalnog gušenja stavova kritičnih prema vladajućim strukturama. Dve aktivnosti tih mreža izdvajaju se kao najznačajnije – veštačko prikupljanje podrške i sistemsko isključivanje iz javnog diskursa.

Krajem jeseni 2025., zabeležena je dosad nezapamćena akcija: više studentskih naloga na Instagramu praktično preko noći je dobilo neuobičajeno veliki broj pratilaca za koje se **osnovano sumnjalo** da su neautentični nalozi. Ubrzo su ovi **nalozi suspendovani**, verovatno po Metinoj standardnoj praksi prevencije kupovine pratilaca, što je suprotno uslovima korišćenja platforme. Slično se desilo i nekolicini tzv. uticajnih naloga, koji podržavaju studentski pokret a sami imaju veliki broj pratilaca na mrežama. Zahvaljujući direktnoj komunikaciji sa kompanijom, nalozi su brzo vraćeni, a slučaj je ostao zabeležen kao zlonamerna kampanja sa ciljem sabotaže studentskih naloga i njihovo privremeno ili trajno gašenje. Komunikaciona strategija studentskog pokreta oslonila se na činjenicu da su do početka napada već imali veliki broj autentičnih pratilaca, što je bio osnovan argument zahteva za ljudsku reviziju automatizovane odluke o suspenziji.

U PRVOM LICU

Marko Miletić

Osnivač i urednik portala Mašina.rs

Prošlo je trinaest meseci od početka građanskih i studentskih protesta nakon pada nadstrešnice u Novom Sadu. Vest da je nadstrešnica pala zatekla me je u taksiju, nisam bio potpuno svestan razmera te tragedije. Brzo nam je postalo sve jasno. Znali smo da će dešavanja početi, samo nekoliko nedelja pre toga odigrali su se veliki protesti protiv iskopavanja litijuma, javnost je već dosta uzburjana. Bili smo spremni, ali nismo mogli ni da sanjamo šta će se sve zapravo ove godine desiti.

Kako je biti unutar vatrometa? Svi koji su se 12. avgusta ove godine našli na glavnom gradskom trgu u Vrbasu imali su priliku to da saznaju.

Tog dana su pristalice Srpske napredne stranke javnosti predstavile novu metodu obračuna sa političkim neistomišljenicima – „vatrometom na građane“. I kao u mnogim drugim prilikama u prethodnih godinu dana intenzivnih građanskih i studentskih protesta protiv režima, malo ljudi bi videlo strašne scene iz Vrbasa da sa lica mesta nije izveštavalo nekoliko profesionalnih medija. A izveštavanje o takvim dešavanjima često dobija oblik krajnje nebezbednosti i za reportere na licu mesta.

Procena naše redakcije je bila da je tog dana bilo važno otići u Vrbas – malo mesto koje je bilo van glavnih tokova dešavanja. Bilo je najava sprečavanja okupljanja u tri mesta u Vojvodini, tih dana građani nisu uspevali da naprave izložbu fotografija protesta. Ispostaviće se da je ono što se dogodilo tog dana upravo to mesto i njegove građane stavilo na mapu važnih događaja vezanih za studentski i građanski pokret nakon pada nadstrešnice u Novom Sadu.

Kordon policije je građane okupljene na glavnom trgu razdvajao od grupe ljudi koja se koncentrisala ispred sedišta SNS-a, a koji su i bili razlog protesta na koji su pozvali lokalni studenti i zbor građana. Oni su želeli da se jasno usprotive organizovanom dolasku maskiranih lica koja nisu iz njihovog grada, a koja su prethodnih dana remetila nenasilne proteste građana i studenata – maskirani ljudi su i te večeri bili spremni da agresivno spreče okupljanje građana.

Ka okupljenima su iz pravca prostorija vladajuće stranke, a preko kordona policije, ubrzo poletele flaše sa zaleđenom vodom. One su bile spremne u kamionu hladnjači koji je bio parkiran u blizini. Zatim su bačene kamenice i nekoliko gvozdениh alatki. Policija nije intervenisala prema tim napadačima, već je samo delimično pokušavala da spreči direktan kontakt između dve okupljene grupe.

Situacija je brzo eskalirala. Leteli su predmeti, a potom je počelo ispaljivanje pirotehničkih sredstava direktno u građane, ali i kordon policije. Nikakve intervencije nije bilo, iako su građani to zahtevali od policijskih komandira koji su bili prisutni. Ja sam, označen kao novinar, takođe bio povređen. Zadobio sam više udaraca zaleđenim flašama u vrat, rame, pogođen sam vatrometom, imao sam posekotinu na nozi, nisam siguran ni kako sam je zadobio u metežu koji je nastao. Direktno u javljanju sam pitao policiju zašto ne reaguje, nisam dobio odgovor osim naređenja da se udaljim.

Kordon

Iz novinarske perspektive je lako pratiti razvoj povećanja represije. Već od martovskog protesta u Beogradu policija drugačije postupala prema novinarima. U junu sam prvi put legitimisan, iako vidno označen kao novinar. Tokom izveštavanja više puta sam upozoravan da se sklonim, pomerim, da ne snimam, više puta sam bio u situaciji da me policija u opremi za razbijanje demonstracija gura, odguruje i udara štitom. Moje kolegice i kolege su napadani, zastrašivani, gurani. Veliki broj prijavi napada na novinare i novinarke na terenu

upravo govore o postupanju policije prema medijskim radnicima na terenu.

Suzavac

Suzavac takođe postaje redovna pojava. Tokom leta studenti i građani organizuju aktivnosti građanske neposlušnosti. Širom Beograda organizovane su najavljene i nenajavljene akcije u kojima su se, najčešće, građani okupljali u blizini prostorija vladajuće stranke. Pokušali smo da izveštavamo sa ovih akcija, u velikoj meri smo u tome uspevali, iako smo bili potkapacitirani jer smo značajno vodili računa o bezbednosti novinara i novinarki u redakciji.

Ja sam bio na mnogim akcijama, izveštao sam u punoj opremi: prsluk, šlem za zaštitu, vidljive akreditacije. Utisak je da se suzavac koristi bespotrebno i previše. Na Novom Beogradu je tokom leta bilo ispaljeno nemerljivo mnogo suzavca, često sam izveštavao u momentu ispaljivanja suzavca na građane. Jednom prilikom sam od količine udahnutog suzavca pao, gušio sam se, nisam video ništa pred sobom zbog količine suza. Podigli su me građani, isprali mi oči i fizički me odneli na bezbedno. Oni su mene evakuisali na sigurno, a ja sam nakon toga nastavio da izveštavam, u javnom interesu.

U Novom Sadu je 5. septembra bilo možda i najgore. Ispaljene su tolike količine suzavca da ni sami kordoni nisu uspevali da izbegnu posledice; postoje snimci kako policajci padaju na kolena i bore se za vazduh. Nakon početka incidenata ispred Filozofskog fakulteta to večer sam pobegao u zgradu fakulteta, odatle sam izašao nakon sat vremena i vazduh je i dalje bio prepun suzavca.

Čovek

Na kraju, ima i pretnji. Sa izveštavanja kod Narodne skupštine jednom prilikom prilazi mi muškarac srednjih godina i prepoznaje me. Kaže mi da me je video na Novom Beogradu, kada sam izveštavao o neredima. Ima i snimak koji je tom prilikom objavljen na našem portalu. Pokazuje mi ga, sačuvao je snimak u svom telefonu, nije ga

tražio na sajtu. Pokušao sam da se udaljim i nakon nekog vremena uspeo. Od direktnog napada spasilo me je samo to što je u tom trenutku ispred Skupštine bilo visokih državnih funkcionera. Od tog momenta aktivno razmišljamo o fizičkoj bezbednosti.

Baš tada sam hteo da ministru informisanja postavim pitanje o bezbednosti novinara i novinarki. Odbili su me članovi njegovog kabineta. Tu je kao građanin, rekli su mi.

Marko Miletić je osnivač i urednik portala Mašina. Od početka protesta u novembru 2024. godine, ali i od samog svog nastanka pre deset godina, Mašina se svojim predanim radom i kontinuiranim prisustvom etablirala kao jedan od glavnih stubova terenskog novinarstva u Srbiji. Ekipa Mašine bila je na svakom protestu, u žiži dešavanja, u suzavcu i vatrometu, među pištaljkama i transparentima, izveštavajući o svemu što se oko njih – oko svih nas – dešava.

U PRVOM LICU

Mila Pajić

Studentkinja i aktivistkinja neformalne grupe STAV

Na nestandardnom kabareu Dežulovića i Predina, obučenih u mornarske majice, u zgradi starog bioskopa, njišući se uz ritam njihovih gitara, zove me advokat. Odbila sam mu poziv najmanje pet puta. Nisam ni slutila da će mi reći da se u Srbiji u tom trenutku, na pet režimskih televizija, uigrano, emituje razgovor u kom sam ja, samo veče pre toga, učestvovala.

Nakon njegove vrlo jasne instrukcije da je „HITNO!!“ i da se „ODMAH javim“, izašla sam iz starog kina na ulicu grada kom zima nikako ne stoji. Bela mermerna kaldrma i zidine, zaštićene kao spomenici kulture, sporadično obeležene onim trideset četiri godine starim pucnjevima koji nikada nisu ni smeli da se dese, odzvanjaju mojom nevericom. Ne vraćam se kući.

Prvi dani prolazili su sporo, negde između i dalje nedovoljno slanog mirisa mora u martu i priča o ratu, sakrila se moja briga. Gde ću sad? Da se vratim u državu u kojoj me čeka pritvor koji ne znaju da obrazlože ni oni koji su mi ga odredili? Da se vratim kući gde me čeka kazna za delo koje nisam počinila?

Snimila nas je BIA. Tajno, bespravno, sa zlom namerom da čuje „nešto“ što bi im bilo dovoljno da nas optuže za „nešto“, pa da nas zbog tog „nečeg“ učutkaju sivim, hladnim sobama od 15 kvadrata na Klisi. Kad su shvatili da nisu našli ništa, odlučili su da izmisle. I izmislili su. I delo za koje me terete, i navodne dokaze kojim to izmišljeno delo navodno dokazuju, i razlog za nimalo navodno snimanje, i sve samo ne navodnu kaznu.

Kazna uključuje pritvor, nacionalnu poternicu, poništenu ličnu kartu, poništen pasoš, suđenje u odsustvu. Kazna uključuje da ne mogu da se vratim kući.

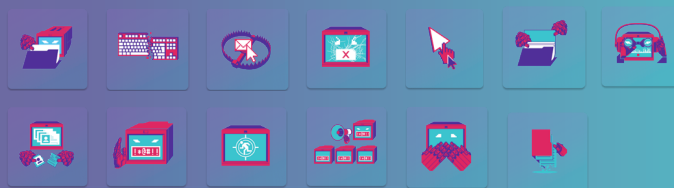
Nakon više od godinu dana lažnih naslova, degutantno perverzних pretnji smrću, neprijatnih susreta sa još neprijatnijim ljudima koji imaju „samo nešto da prokomentarišu“, osvrtnja na stanici u slučaju da me ponovo ubace u neki crni džip sa zatamnjanim staklima, oterali su me u egzil.

Da li je taj što je tražio mesto bubici na osnovu neosnovane naredbe, pobožno je prateći, (koji je verovatno sebe zamišljao kao nekog operativnog agenta iz serije CSI: Miami), mogao da pretpostavi da sam ja počela da zaboravljam miris svoje sobe?

Mila Pajić je studentkinja i aktivistkinja iz Novog Sada, članica neformalne studentske organizacije STAV. Mila je već godinama aktivna u protestima i akcijama protiv vlasti i zbog toga se često nalazila na meti uvreda, pretnji i napada. Lično su je targetirali mnogi visoki funkcioneri vladajuće stranke u svojim javnim istupima i na društvenim mrežama, kidnapovana je od strane BIA i primila nebrojeno mnogo pretnji nasiljem i smrću. Od marta 2025. Mila se nalazi u političkom egzilu. Na teret joj se stavlja pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije, dok je optužnica sačinjena na osnovu nelegalno prisluškivanih razgovora uoči protesta u Beogradu 15. marta. Mili su oduzeti dokumenti, stavljena je na nacionalnu poternicu i već devet meseci ne može da se vrati kući.

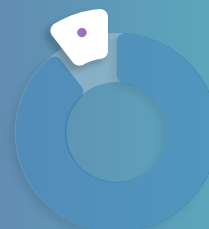

RODNO ZASNOVANO DIGITALNO NASILJE

26
SLUČAJEVA

Rodno
zasnovano
onlajn nasilje

Tokom perioda praćenja, zabeleženo je 26 slučajeva zasnovanog digitalnog nasilja, čime je potvrđen nastavak zabrinjavajućeg trenda da se digitalni prostor sistematski koristi za targetiranje žena i pripadnica i pripadnika LGBTQIA+ zajednice. U gotovo polovini slučajeva napadi su bili direktno zasnovani na rodu ili seksualnoj orijentaciji, a najčešće su se odvijali kroz govor mržnje, mizogine komentare, uznemiravanje i pokušaje javnog sramoćenja. Napadi se najčešće javljaju u trenucima kada žene preuzimaju aktivniju ulogu u javnoj sferi – kada podržavaju društvene pokrete, učestvuju u kreiranju diskursa o političkim događajima ili se uključuju u digitalni aktivizam. Drugim rečima, nasilje je često direktna reakcija na njihovu vidljivost i učešće, što ukazuje da digitalni prostor funkcioniše kao produžetak društvenih struktura koje nastoje da žene učutkaju ili ih odvrate od učešća u javnom životu.

Novinarke, političarke i javne ličnosti opet su se našle na prvoj liniji napada, trpeći uvrede i pretnje silovanjem, batinama i smrću. Ako je postojala dilema čemu napadi u **digitalnom prostoru** u konačnici vode, jasno je bilo kada su poslanici Zeleno-levog fronta Biljani Đorđević ispred Narodne skupštine upućene otvorene pretnje **klanjem**. Studentkinje koje su učestvovalе na protestima takođe su u protekloj

godini često bile na meti **pretnji smrću** zbog svoje borbe na ulicama. Koliko je rodno zasnovano nasilje u onlajn sferi normalizovano i, pored dezinformacija i **lažnih vesti**, postalo deo svakodnevice, govori i činjenica da su žene rutinski na meti, čak i kada je jedini očigledan povod za napad to što su **u porodičnoj vezi sa primarnom metom nasilja**, bilo kao supruge, ćerke ili majke. Uprkos brojnim prijavama, pretnje smrću i nasiljem upućene novinarkama često nisu **dovoljno konkretne** za tužilaštvo da bi zavredele pokretanje postupka ili sankcionisanje počinilaca.

NOVE TEHNOLOGIJE, STARI PROBLEMI

Sve je više slučajeva u kojima se digitalne manipulacije, poput tzv. dipfejk (eng. deepfake) tehnologije, koriste za kreiranje lažnih kompromitujućih sadržaja. Ove godine posebno je odjeknuo incident u **osnovnoj školi** u Vranju, gde su vršnjaci targetirali učenicu kreiranjem i distribucijom dipfejk sadržaja. Iako deluje da su ovakvi slučajevi i dalje anomalije, jasno govore da tehnologije koje su do juče delovale kao „futuristička pretnja“ sada ulaze u svakodnevni život dece i mladih, bez adekvatne institucionalne reakcije ili jasnih protokola zaštite.

Tehnologije koje omogućavaju izradu lažnih video snimaka već godinama se koriste kako bi se žene i devojke sramotile, ucenjivale ili isključivale. Nezavisno od motiva, ovakvi sadržaji mogu ostaviti teške psihološke posledice na osobe koje se nađu na meti ove vrste nasilja. Stigma koju nosi javno seksualno sramoćenje, bez obzira na neistinitost dipfejkova, takođe može da predstavlja ogromnu prepreku pojedinim prebroditeljicama takvog nasilja da se nekom povere i nađu oslonac u razumevanju i podršci. Često policija i pripadnici odeljenja za borbu protiv visokotehnološkog kriminala nisu dovoljno senzitivisani za rad na ovakvim slučajevima, što može dovesti do retraumatizacije i dodatnog osećaja sramote i nesigurnosti kod osoba sa ovakvim iskustvom nasilja. Ujedno, prijavljivanje ovih

slučajeva i dalje je bliže izuzetku nego pravilu, što dodatno otežava efikasnu borbu protiv ove vrste nasilja.

KADA SE SRETNU DIGITALNO I ANALOGNO NASILJE

Slučaj koji je izazvao posebnu zabrinutost javnosti tokom protekle godine, svakako je privođenje studentkinje Nikoline Sindelić u vreme avgustovskih protesta. S obzirom na odsustvo pravnog osnova, te svedočenja o višerasovnoj fizičkoj i psihičkoj torturi u zgradi Vlade, mnogi su ovo privođenje ocenili kao praktično kidnapovanje od strane policijske Jedinice za obezbeđenje određenih ličnosti i objekata (JZO). Pošto je oslobođena, Nikolina je javno svedočila o nasilju koje je doživela, da bi se odmah potom na društvenim mrežama **pojavile** njene intimne fotografije koje je podelila bivša državna sekretarka u Ministarstvu unutrašnjih poslova Dijana Hrkalović. Fotografije su prikazane i u **živom programu** televizije Informer, uz lascivne komentare voditelja i urednika Dragana Vučićevića.

Uprkos činjenici da je Nikolina u vreme kada su fotografije nastale bila maloletna, što njihovo javno prikazivanje čini krivičnim delom, o tom slučaju nije čak ni otvorena istraga. Ipak, Nikolinina odluka da javno govori o svemu što je preživela pokazala je visok nivo lične hrabrosti i otpora prema metodama zastrašivanja koje se rutinski koriste protiv žena i devojaka u javnosti.

Drastična neravnoteža moći, gde bivša državna sekretarka i glavni urednik prorežimskog medija vode kampanju javnog sramoćenja kako bi ućutkali jednu studentkinju, čini nekažnjivost niza teških povreda prava posebno zabrinjavajućom. Ujedno, ona šalje jasnu poruku – digitalno nasilje, pa čak i kada su na meti deca i mladi, i dalje se tretira kao sekundarno u odnosu na 'analogne' oblike nasilja, iako obično dolazi kao njihova direktna posledica ili produžetak. Kada su na meti digitalnog nasilja građanke i građani koji se usude da iznesu stav ili svedočanstvo neprijatno po aktuelni režim, nasilje će biti relativizovano sve dok se ne potisne iz javne percepcije. Ili će,

kao u slučaju Nikoline Sindelić, biti izloženi daljem progonu – naime, komandant jedinice kojeg je studentkinja optužila da ju je satima maltretirao, podneo je protiv nje **tužbu** za povredu ugleda i časti.

PORUKE KOJE DOLAZE SA VRHA

Homofobični i transfobični napadi takođe su sve češći u digitalnom prostoru, a neretko ih upućuju politički akteri i javne ličnosti, što njihov domet i vidljivost čini znatno većim od prosečnih objava na društvenim mrežama. Po pravilu su takvi napadi utemeljeni u predrasudama i očigledno su diskriminišući prema pripadnicama i pripadnicima LGBTQIA+ zajednice. Kada narodni poslanici i zvaničnici otvoreno **targetiraju** ovu zajednicu, istovremeno šalju jasnu poruku da je takvo ponašanje prihvatljivo. Izostanak bilo kakve institucionalne osude ili sankcija dodatno normalizuje nasilje i diskriminaciju. U više slučajeva zabeležen je obrazac po kom politički akteri targetiraju pojedine aktiviste, organizacije ili događaje povezane sa LGBTQIA+ zajednicom, dajući signal za mobilizaciju onlajn mreža koje potom šire uvrede, pretnje, montirane sadržaje i teorije zavere. Na taj način se održava neprijateljsko digitalno okruženje u kojem se osobe iz zajednice osećaju nesigurno, čak i kada samo iznose stavove ili objavljuju lične sadržaje.

Takve prilike nisu iznenađujuće, naprotiv, predstavljaju logičan rezultat višegodišnjeg ćutanja institucija i ignorisanja homofobije i transfobije u Srbiji. Normalizacija otvorenog **prezira i diskriminacije** možda je samo vidljivija u digitalnom okruženju, s obzirom na potisnutost pripadnika zajednice iz fizičkog prostora. Nekažnjivost izliva mržnje, naročito kada u tome učestvuju osobe na pozicijama institucionalne moći, stvara klimu prihvatljivosti nasilničkog ponašanja u sredini u kojoj odrastaju mladi, koji se danas u najvećoj meri informišu ali i socijalizuju u digitalnom okruženju. S druge strane, mlade pripadnice i pripadnici LGBTQIA+ zajednice potiskuju se u sve dublju izolaciju.

Jasno je da homofobija i transfobija u digitalnom prostoru više ne predstavljaju sporadične incidente, već deo šire političko-medijske strategije u kojoj se manjinske zajednice instrumentalizuju za mobilizaciju biračke baze, skretanje pažnje sa političkih kriza ili kreiranje moralne panike. Takva instrumentalizacija direktno utiče na bezbednost i mentalno zdravlje pripadnica i pripadnika LGBTQIA+ zajednice, ali i na ukupni kvalitet javne debate u zemlji.

ZAKONSKA (NE)ODGOVORNOST

Najavu ministra pravde da će izmene Krivičnog zakonika konačno obuhvatiti posebno krivično delo neovlašćenog deljenja intimnog sadržaja, ubrzo je potopilo nekažnjeno deljenje fotografija studentkinje Nikoline Sindelić. Fotografije su, da podsetimo, nastale u vreme kada je Nikolina bila maloletna, a takvo krivično delo je odavno regulisano domaćim zakonima. Ćutanje institucija u tom slučaju i lišavanje Nikoline pravne zaštite, ne uliva poverenje u stvarne namere kriminalizacije teškog oblika digitalnog nasilja.

Bez obzira na političke okolnosti, SHARE Fondacija je zajedno sa drugim organizacijama u okviru neformalne koalicije za ženska digitalna prava, jasno **ukazala** na neophodnost novog krivičnog dela tokom prošlogodišnjih javnih rasprava, upozoravajući na odsustvo institucionalne zaštite. Ovi naponi građeni su na tragu **dugog i predanog** zagovaranja organizacija kao što je Autonomni ženski centar, koji već godinama dosledno insistira na ovom pitanju. Značaj kriminalizacije neovlašćenog deljenja intimnog sadržaja prepoznaje se ne samo u sve brojnijim individualnim slučajevima, kao sredstvo progona i psihološke torture koje bivši i sadašnji partneri koriste protiv žena i devojaka – već, zahvaljujući naprednim tehnologijama, i kao ozbiljna društvena pošast koja ne zaobilazi ni najmlađe školske uzraste, i kao mete i kao počinioce.

Nacrt izmena Krivičnog zakonika sa novim krivičnim delom pojavio se krajem godine i izazvao pomešana osećanja među organizacijama

i aktivistkinjama. Pre samo godinu dana, ovaj predlog uopšte nije bio uzet u obzir, pa je u zajednici prisutna zebnja da će izmena zakona poslužiti kao 'lak poen' državi u trenucima teške društvene nestabilnosti. Da podsetimo, samo dan nakon što je okončana javna rasprava o prethodnoj verziji Nacrta, pala je nadstrešnica u Novom Sadu. Na proteste i pozive na odgovornost, država je odgovorila progonom i nasiljem, zbog čega su se organizacije civilnog društva povukle iz svih oblika saradnje sa institucijama, uključujući koordinaciona tela i radne grupe za izradu propisa.

Slučajevi neovlašćenog deljenja intimnog sadržaja sve su češći, sofisticiraniji i brutalniji. Veštačka inteligencija omogućava kreiranje sadržaja koji izgleda uverljivo, a napadi se odvijaju brzo i masovno, često anonimno. Postojeća krivična dela po kojima se neki od ovih slučajeva ipak procesuiraju, nedovoljna su za realnost digitalnog nasilja. Počinioci se zasad izvode pred sud najčešće putem privatne tužbe, što za većinu žena i devojaka podrazumeva ponovnu traumu, finansijsko opterećenje i neizvesnost vremenskog razvlačenja procesa.

Najavljeno uvođenje novog krivičnog dela predstavlja tek minimum institucionalne zaštite žena i devojaka koje se svakodnevno suočavaju sa nasiljem u digitalnoj sferi. Tu nije kraj borbi za bezbedniji i ravnopravniji (digitalni) prostor. U slučajevima rodno zasnovanog nasilja, ti naponi se gotovo uvek ogledaju u neumornom zagovaranju i pritisku – na institucije, medije i širu javnost. Važno je da rodno zasnovano digitalno nasilje uvek bude prepoznato po onome što ga čini specifičnijim od svakodnevnog digitalnog nasilja – činjenice da je upravo rod motiv i kriterijum izbora mete napada.

U PRVOM LICU

Milena Vasić

*Advokatica i programska direktorka Komiteta
pravnika za ljudska prava (YUCOM)*

Bila sam još advokatska pripravnica kada se pojavio prvi slučaj osvetničke pornografije. Tada nismo imali nikakvo ime za TO, nismo imali prilike da diskutujemo da li je osvetnička pornografija adekvatan pojam jer nismo stigle ni da razmišljamo o tome. Žrtva je bila u partnerskom odnosu sa učiniocem. On je otvorio lažni Facebook profil sa njenim imenom, dodavao njene prijatelje i porodicu za prijatelje, a zatim im u privatnim porukama slao njene nage fotografije. Nije ni poricao da je to on učinio. Retko koji poraz može da se uporedi sa tim osećajem nemoći, kada saopštavate osobi koja su njena prava, kako može privatno da ga tuži i kako ćete joj pomoći ako želi da ide do kraja, dok gledaš kako se ona povlači, kaže da će razmisliti, a znaš da se nikada više neće javiti.

Jedanaest godina kasnije borba i dalje traje. Borba za kriminalizaciju ovakvog ponašanja je lična. Ona proizlazi iz potrebe da nikada više ne osetim takvu vrstu nemoći. Da ne moram da molim žene da se „naoružaju strpljenjem“ i objašnjavam zašto su njihove krivične prijave odbačene.

Kada se krajem 2024. godine Nacrt zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika našao na našim stolovima, razočarano smo konstatovala da ponovo nema kriminalizacije neovlašćenog deljenja seksualno eksplicitnog materijala. Naučile smo da ovo delo ne zovemo „osvetnička pornografija“. Pre nas su ovo uradile Hrvatska, Crna Gora i Slovenija, a mi smo i dalje raspravljali da li nam treba to delo ako već imamo neovlašćeno fotografisanje i neovlašćeno deljenje tuđeg portreta, spisa i snimka. Nadležno Ministarstvo pravde, ali i mnogi praktičari su, žalosno, smatrali da je ovakvo normiranje dovoljno, potpuno zanemarujući aspekt zloupotrebe poverenja, rodnu dimenziju ovakve vrste nasilja i činjenicu da je retko

koja žrtva finansijski, društveno i tehnološki dovoljno osnažena da može sama da goni učinioca. Sedele smo u kancelariji SHARE Fondacije kada smo se dogovorile da ćemo zahtevati od države da kodifikuje ovo delo. Vanja Macanović iz Autonomnog ženskog centra je sastavila predlog po uzoru na već postojeća rešenja iz regiona, a mi smo distribuirale građanima i građankama obrazac sa zahtevom upućenim Ministarstvu pravde. Veliki odziv i široka prihvaćenost ovog predloga u zajednici bili su jasan pokazatelj koliko postoji potreba da se neki zakonski minimumi nedozvoljenog ponašanja na internetu postave na svoje mesto. Tad smo dobili usmeno obećanje od ministarke pravde da će, zbog velikog broja pristiglih predloga, uvrstiti ovo krivično delo u sledeći Nacrt. Bio je to tračak optimizma u inače vrlo mračnoj pravnoj stvarnosti.

A onda je pala nadstrešnica. Svi smo zaboravili na Krivični zakonik u momentu. Bavili smo se drugim vrstama krivične, političke i disciplinske odgovornosti. Ili makar odsustvom ove odgovornosti. Zatim se iznenada, nakon skoro godinu dana, ponovo pojavio Nacrt, sasvim tiho i nenajavljeno, bez i jedne jedine reči o tome u rubrici Vesti nadležnog Ministarstva pravde. U međuvremenu se, rekonstrukcijom Vlade, promenio i ministar. Ostavljeno nam je 20 dana za „javnu raspravu“. Navodnici na ovom mestu stoje jer nije bilo javnosti, pozvani smo da pošaljemo pisane komentare elektronskom poštom, a nije bilo ni rasprave, jer odavno znamo da će biti kako Ministarstvo kaže. Ovoga puta, delo čiju smo kriminalizaciju toliko želele našlo se u Nacrtu, ali su se pojavila i neka nova dela. Obljuba bez pristanka. Deljenje materijala kojima se savetuje izvršenje krivičnog dela, izmena krivičnog dela ugrožavanja saobraćaja opasnom radnjom ili opasnim sredstvom. I opet smo bili u zagovaračkoj kampanji. Da seks bez pristanka bude silovanje, a ne lakše krivično delo. Da zaštitimo pravo na protest i javnu reč, koji su nam značajni sada više nego ikada. Guramo kamen uz isto brdo, samo kamen povremeno menja boju i oblik kao da smo u nekakvom pravno-političkom gifu koji traje godinu dana.

Prema poslednjim informacijama iz nadležnog Ministarstva, seks bez pristanka će biti deo krivičnog dela silovanja. Još uvek nismo videle tekst dela. Zabrana bilo kakve blokade puta je ostala. Ograničenje slobode izražavanja je ostalo. Iz ugla borbe za ženska prava – uspele smo!

Ako je verovati Ministarstvu pravde – dobićemo ono za šta se godinama borimo – deljenje seksualno eksplicitnog materijala bez pristanka će biti posebno krivično delo i seks bez pristanka će (konačno) postati silovanje. Time bismo u potpunosti zaokružili zakonodavni okvir kada je u pitanju usaglašenost sa Istanbulskom konvencijom.

Ako te nečemu nauči bavljenje ljudskim pravima u Srbiji to je da ni jedna pobeda nije nikad samo pobeda. U svakoj pobedi ima nešto poraza i u svakom porazu ima nešto pobede. Tako i ova pobeda, gledano kroz prizmu šire političke slike, ima ukus Pirove pobede. Da, dobile smo šta smo htele, ali su ženska prava još jednom iskorišćena kao token da bi se pored njih proguralo nešto drugo, nešto politički značajnije i veće.

Da bi posegle za ostvarenjem svojih prava, građanke (i građani) moraju imati poverenja u državu i institucije sistema da žele da ih zaštite. Da li možemo očekivati da će država koja hapsi sopstvene građane jer traže odgovornost za poginule ispod nadstrešnice u Novom Sadu, zaštititi neke druge građanke i građane? Država ne može parcijalno da štiti, da bude uz neke svoje građane, a protiv nekih drugih. Odnosno, ovih dana vidimo da može, ali tako se ne stvara poverenje. Ne stvara se ni tako što bivša državna sekretarka i televizija sa nacionalnom frekvencijom nekažnjeno objavljuju eksplicitne fotografije aktivistkinje koja je prijavila policijsku torturu. Kako da očekujete da bilo koja žena prijavi delo, ako ta prijava sutradan može da bude upotrebljena protiv nje u prljavoj političkoj kampanji? Zato borba za ženska prava nije samo borba za žene. Borba za ženska prava mora biti borba za vladavinu prava i pravnu

državu jer jedino država u kojoj zakon važi za sve podjednako i bez izuzetka može da stane uz svoje ranjive građanke i građane.

Milena Vasić je dugogodišnja borkinja za ljudska prava i slobode i aktuelna programska direktorka YUCOM-a. Zastupala je žrtve povreda ljudskih prava u postupcima pred domaćim sudovima i drugim državnim organima, kao i pred Evropskim sudom za ljudska prava. Organizacije civilnog društva predložile su je za kandidatkinju za poverenicu za zaštitu ravnopravnosti.

2025